

קול צופיד

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לְקִי
הֶרֶב מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

השיעור לעילוי נשמת :

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

פרשת השבוע : תולדות

השיעור נמסר ע"י הרב מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל, בשנת תשנ"ח.

תפילת מנחה חלק ב'

מעלת המתפלל על אחרים

מה שונה תפלתו של ר"ע מתפלתו של רבקה

התורה כותבת בפרשתנו (בראשית כ"ה כא כ"ב) 'וַיַּעֲתֶר וַיִּחַקֵּק לָהּ' לְנִכְח אֲשֶׁתוֹ כִּי עָקְרָה הוּא וַיַּעֲתֶר לוֹ ה' וַתֵּהֶרֶב רִבְקָה אֲשֶׁתוֹ. וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִי וַתִּלְךְ לָדֹרֶשׁ אֶת ה'. וּמִבְּאֵר רִשְׁיִי וַיִּוַעֲתֶר לוֹ - לוֹ וְלֹא לָהּ, שֶׁאֵין דּוֹמָה תַּפְלַת צָדִיק בֶּן צָדִיק לַתַּפְלַת צָדִיק בֶּן רֹשַׁע לְפִיכָךְ לוֹ וְלֹא לָהּ. הִנֵּה כֹאן רִשְׁיִי מִדְּקָדֵק שֶׁתַּפְלָתוֹ שֶׁל יִצְחָק הַכְרִיעָה וְנִעְנָתָה וְלֹא תַּפְלָתָה שֶׁל רִבְקָה, וְהִינֵנוּ מִפְּנֵי שִׁיחָק הִיא בֶּן צָדִיק מִה שֶׁאֵין כֵּן רִבְקָה... מִרֵּן חִיד"א מְקַשָּׁה (בִּסְפָּר רֹאשׁ דּוֹד [עֲמוּד פֶּט מִהַדוּרָת הוֹצֵאת יְהוּדָת] פֶּרֶשֶׁת תּוֹלְדוֹת ד"ה 'וּלְפִי מִדְּרֹשׁ') מִהַגְמִי שֶׁתַּפְלָתוֹ שֶׁל צָדִיק בֶּן צָדִיק לֹא עָדִיפָה עַל צָדִיק שֶׁאֵינוֹ בֶּן צָדִיק, וְז"ל הַגְמִי (תַּעֲנִית כ"ה) "שׁוּב מַעֲשֵׂה בְרִבִּי אֱלִיעֶזֶר שִׁירָד לִפְנֵי הַתִּיבָה וְאָמַר עֲשִׂים וְאַרְבַּע בְּרִכּוֹת וְלֹא נִעְנָה; יָרַד רַבִּי עֲקִיבָא אַחֲרָיו וְאָמַר אֲבִינוּ מַלְכֵנוּ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֲלֵא אַתָּה, אֲבִינוּ מַלְכֵנוּ לְמַעַן רַחֵם עָלֵינוּ, וְיִרְדּוּ גִשְׁמִים". - הִרִי שֶׁתַּפְלָתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא נִעְנָתָה לְעוֹמֵת תַּפְלָתוֹ שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לְמִרּוֹת שֶׁהִיא מִמְשַׁפַּחַת גְּרִים לְעוֹמֵת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַגְּדוֹל שֶׁהִיא מִהַמְשַׁפְחוֹת הַמִּיּוֹחֶסוֹת וְהַחֲשׁוּבוֹת בְּדוֹרוֹ?

וְהָאִמָּת הִיא שֶׁכֶּךָ צָרִיךְ לִהְיוֹת וְהַהֲגִיּוֹן אֹמֵר כֵּן, שִׁישׁ מַעֲלָה לְבֶן-צָדִיק יוֹתֵר מִמִּי שֶׁאֵינוֹ בֶּן צָדִיק, וְגַם חֲשִׁיבוֹתוֹ גְּדוֹלָה וּמְקוּבֵּלָתוֹ יוֹתֵר לִפְנֵי הַמָּקוֹם; וְעַל אֵף שֶׁאִדָּם צָדִיק אֲהוּב לְמַעֲלָה וְתַפְלָתוֹ נִשְׁמַעַת, אֲבָל פְּשׁוּט שֶׁתַּפְלָתוֹ שֶׁל צָדִיק שֶׁהוּא גַם בְּנוֹ שֶׁל צָדִיק נִשְׁמַעַת יוֹתֵר, וְכִבֵּר כֶּתֶב רִשְׁיִי אֹדוֹת מוֹצֵאָה שֶׁל רִבְקָה עַל מַה שֶׁהַתּוֹרָה כֹּתֵבָה (שֵׁם כ') 'רִבְקָה בַּת בְּתוּלָה הָעֲרָמִי מִפְּנֵן אֲזָם אֲחֻת לְבֶן הָעֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה' 'לְהַגִּיד שֶׁבַחָה שְׁהִיָּתָה בַת רֹשַׁע וְאֲחֻת רֹשַׁע וּמְקוּמָה אֲנָשִׁי רֹשַׁע, וְלֹא לְמַדָּה מִמַּעֲשִׂיהֶם", וְאִם כֵּן קֶשֶׁה מִמִּי: אִם רִבְקָה מוֹגֵדֶרֶת כְּצִדְקַת מִיּוֹחֶדֶת שְׁהִיָּתָה בְּתוֹךְ מִשְׁפַּחְתָּה כְּשׁוֹשְׁנָה בֵּין הַחוּחִים, אִם כֵּן מִדּוּעַ לֹא נִשְׁמַעַת תַּפְלָתָה כְּמוֹ שֶׁתַּפְלָתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא נִעְנָתָה שֶׁהִיא גַם הוּא מִיּוֹחֵד בְּתוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ; וְאִם תַּפְלָתָה טַפְלָה מוֹל תַּפְלָתוֹ שֶׁל יִצְחָק שֶׁהִיא בֶּן צָדִיק, אִם כֵּן הִיָּתָה צְרִיכָה תַּפְלָתוֹ שֶׁל רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לְהַשְׁמַע לְעוֹמֵת תַּפְלָתוֹ שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא?

תפלה על אחרים לא מצריכה זכות אבות

עַל זֶה אֹמֵר הַחִיד"א בן¹ (דְּבָרִים אֲחָדִים), שִׁישׁ הַבְּדֵל בֵּין צָדִיק בֶּן רֹשַׁע שֶׁמִּתְפַּלֵּל עַל אַחֲרִים לְבֵן צָדִיק בֶּן רֹשַׁע שֶׁמִּתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ, שֶׁכֵּן בְּתַפְלָתוֹ עַל עַצְמוֹ אֵינוֹ יִכּוֹל לְהַזְכִּיר זְכוֹת אֲבוֹתָיו, אֲבָל עַל אַחֲרִים אֵינוֹ זָקוּק לְזְכוֹת אֲבוֹתָיו כִּי כָל כּוֹוֶנְתּוֹ לְצִיּוֹר וְאֵין לוֹ אֲלֵא לְהַשְׁעֵן עַל אֲבִיהֶם שֶׁל כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁלְמַעַנֵם הוּא מִתְפַּלֵּל, וְעוֹד שֶׁאֲדַרְבָּה תַּפְלָתוֹ אֲהוּבָה וּמְקוּבֵּלָתָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם לְמִרּוֹת שֶׁהוּא גָּדֵל בְּקִרְבָּה אֲנָשִׁי רֹשַׁע, כִּיּוֹן שֶׁהַשְׁכִּיל לְעוֹבֵב אֶת דְּרָכֵי אֲבוֹתָיו וְלִלְכֵת בְּדְרָכֵי הַתּוֹרָה, וְזָכוֹת הֵיא לּוֹ. [וְז"ל הַחִיד"א 'וּנְקֻדִּים מִי"ש הֶרֶב מֵהַרש"ל בְּתַשׁבּוּבָה סִימָן כ' דָּהָא דְאִמְרִינן דְּתַפְלַת צָדִיק בֶּן צָדִיק הִיא מְקוּבֵּלָתָהּ הֵינִי כְּשֶׁמִּתְפַּלֵּל עַל עַצְמוֹ שְׁזָכוֹת אֲבוֹתָיו מְסִיעֵתוֹ, אֲבָל הַמִּתְפַּלֵּל עַל צִיּוֹר אֲדַרְבָּה חֲשׁוּבָה לִפְנֵי הַמָּקוֹם תַּפְלַת צָדִיק בֶּן רֹשַׁע שֶׁמִּנִּיחַ מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו וְכו', וְהַטַּעַם כֶּתֶב הֶרֶב אֱלִיהוּ רַבָּה בִּא"ח ס' ג' ס"ק ט"ז דְּזָכוֹתוֹ]

¹ ** נ"ב - הרב בשיעור מביא את הדברים בשם החיד"א בספרו דברים אחדים. לצערי לא עלה בידי למצוא את הדברים בספר הנ"ל, אבל מצאתי את הדברים בספר ראש דוד וכפי שצטטתי את המקור לעיל (העורך).

אֵינוֹ מוֹעִיל לְעַצְמוֹ בַּעֲה"ז אֲבָל לְאַחֲרִים מִהֵנִי זָכוֹתוֹ וְכַמִּי"ש בְּתַשׁבּוּבוֹת לְהַרְמַב"ן עִמְי"ש (תַּעֲנִית דף י') כָּל הָעוֹלָם נִיּוֹן בְּזָכוֹת חֲנִינָה בְּנֵי וְכו' עִי"ש שֶׁהָאֲרִיךְ. וְשֵׁם הַבֵּיא הֶרֶב הֵנִי מִה שְׁפִירַשׁ הַרְמִי"ע בְּמִי"ש (תַּעֲנִית כ"ה:) כְּשֶׁהַתַּפְלָל ר' אֱלִיעֶזֶר וְר' עֲקִיבָא וְנִעְנָה ר' עֲקִיבָא, יָצֵאת בַּת קוֹל וְאָמְרָה לֹא שׁוֹה גְּדוֹל מִזֶּה אֲלֵא שׁוֹה מַעֲבִיר עַל מְדוּתָיו דְּהִכּוֹנָה שֶׁמַּעֲבִיר עַל מַעֲשֵׂה אֲבוֹתָיו וְכו' וְטַעַמָּא שֶׁהִיא מִתְפַּלֵּל עַל הַצְּבוּר עִי"ש בְּאוּרֵךְ].

ענייני רפואה (הנהגות ותפלות)

תפלות ובקשות קודם התרפאות (ביקור אצל רופאים ונטילת תרופות)
הַתּוֹרָה כּוֹתֵבָת (שֵׁם כב) 'וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִי וַתִּלְךְ לָדֹרֶשׁ אֶת ה'. וְצָרִיךְ לְהַבִּין מִדּוּעַ לֹא הִלְכָה רִבְקָה אֲמִנּוּ לְדֹרוֹשׁ בְּרֹפְאִים, כִּפִּי שֶׁנֶּהוּג מֵאֵז וּמַעֲלוֹם שֶׁכֹּאשֶׁר אִשָּׁה ל"ע מִסְתַּבַּכַּת בְּסַבְכֵי הָרִיוֹן מִיַּד הוֹלָכָה (לְקוֹפִי"ח או לְבִי"ח או לְטִיפַת חֵלֶב או) לְרֹפְאִים בְּעַלִּי שֵׁם לְהַתִּייעֵץ בָּם וּלְשִׁמּוֹעַ לְעֲצָתָם - אֲבָל רִבְקָה לֹא עוֹשֶׂה כֵּן אֲלֵא הוֹלָכָה לְדֹרוֹשׁ אֶת ה'. עַל כֵּךְ אֹמֵר רִשְׁיִי "וַתִּלְךְ לְדֹרוֹשׁ - לְבֵית מִדְּרָשׁוֹ שֶׁל שֵׁם. לְדֹרוֹשׁ אֶת ה' - שִׁיגִיד לָהּ מַה תִּהְיֶה בְּסוֹפָהּ". כְּלוּמָר שֶׁהִלְכָה לְהַתְפַּלֵּל עַל מַצְבָּה. וְכֵן בִּיאָרוּ גַם הַסְּפָרוֹת וְהַבֵּן עוֹזָר וְדוֹק. כְּלוּמָר, שֶׁרַצְתָּה רִבְקָה אֲמִנּוּ לְלַמֵּד אוֹתָנָה שֶׁטֶרֶם הוֹלְכִים לְהוּוֹעֵץ בְּרֹפְאִים צָרִיךְ לִלְכֵת וְלִהְתַּפַּלֵּל - וּבִאֲמַת חַכְמִים הַתְּקִינוּ תַּפְלוֹת וּבִקְשׁוֹת מִיּוֹחֶדוֹת שֶׁצָּרִיךְ לְאוֹמַרם בְּטֶרֶם נִכְנָסִים אֶצֶל רֹפְאִים (וְכַדְלָקָמָן).

נוסח הבקשה בגמרא ובהלכה

יֵשׁ גַּם מִשְׁמַלְמֶלֶת אוֹתָנָה שֶׁאֲפֹשֶׁר וְצָרִיךְ לְבַקֵּר אֶצֶל רֹפְאִים וּלְקַבֵּל תְּרופוֹת, וְאֵף תִּקְנָה לְשֵׁם כֵּךְ גַּם תַּפְלָה מִיּוֹחֶדֶת שֶׁצָּרִיךְ לְאוֹמְרָה קוֹדֵם הַתְּרַפּוֹת, וְז"ל: (בְּרִכּוֹת ס' ע"א) "דָּאֵמַר רַב אַחָא, הִנְכַּס לְהַקִּיז דָּם אֹמֵר יִהְיֶה רַצוֹן מִלִּפְנֵיךְ ה' אֱלֹקֵי שִׁיחָא עֵסֶק זֶה לִי לְרַפּוּאָה וְתִרְפָּאִנִּי, כִּי קַל רֹפֵא נִאֲמָן אַתָּה וְרַפּוּאָתְךָ אִמָּת, לִפִּי שֶׁאֵין דְּרָכָן שֶׁל בְּנֵי אָדָם לְרַפּוּאָתוֹ אֲלֵא שֶׁנֶּהוּג (עַד כֹּאן לְשׁוֹן הַתַּפְלָה).. אִמַּר אֲבִי, לֹא לִימָא אֵינֶשׁ הִכִּי (אֵת הַמְּלִים 'לִפִּי שֶׁאֵין דְּרָכָן שֶׁל בְּנֵי אָדָם לְרַפּוּאָתוֹ אֲלֵא שֶׁנֶּהוּג', כִּי אֲדַרְבָּה נֶהֱגוּ לִלְכֵת לְרֹפֵא וְיֵשׁ לָהּ גַם סִמְךָ מִן הַתּוֹרָה), דְּתַנִּי דְּבִי רַבִּי יִשְׁמַעֲאֵל (שְׁמוֹת כ"א) וְרַפָּא יִרְפָּא - מִכָּאן שֶׁנִּתְּנָה רְשׁוּת לְרֹפֵא לְרַפּוּאָתוֹ. כִּי קָאִי מָאִי אֹמֵר, אִמַּר רַב אַחָא, בְּרוּךְ רֹפֵא חֲסִים". וְמוֹבָא גַם בְּשׁוּ"ע נֹסֵחַ הַתַּפְלָה לִפְנֵי בִּיקוּר אֶצֶל רֹפֵא אוֹ לִפְנֵי נְטִילַת תְּרופוֹת וְז"ל (או"ח ס' ר"ל ס"ד) "הִנְכַּס לְהַקִּיז דָּם, אֹמֵר יִהְיֶה רַצוֹן מִלִּפְנֵיךְ ה' אֱלֹקֵי שִׁיחָא עֵסֶק זֶה לִי לְרַפּוּאָה כִּי רֹפֵא חֲסִים אַתָּה. וְאַחֲרָיִךְ, יֹאמַר בְּרוּךְ רֹפֵא חוֹלִים".

אם אומרים בקשה זו בשם ומלכות

הַמִּי"ב אֹמֵר עַל דְּבָרֵי הַשּׁוּ"ע הַנִּי"ל שֶׁצָּרִיךְ לֹמַר אֶת הַבְּרָכָה עִם שֵׁם וּמַלְכוּת וְז"ל (שֵׁם סק"ז) "בְּרוּךְ רֹפֵא חוֹלִים - וְצָרִיךְ לֹמַר בְּשֵׁם וּמַלְכוּת [בִּי וְט"ז]" ע"כ. גַּם דַּעַת הַרְמַב"ם כֵּן שֶׁצָּרִיךְ לֹמַר אֶת הַבְּרָכָה עִם שֵׁם וּמַלְכוּת וְז"ל (הַלְכוֹת בְּרִכּוֹת פ"י ה' כ"א) "הִנְכַּס לְהַקִּיז דָּם אֹמֵר יִהְיֶה רַצוֹן מִלִּפְנֵיךְ ה' אֱלֹקֵי שִׁיחָא עֵסֶק זֶה לִי לְרַפּוּאָה כִּי רֹפֵא חֲסִים אַתָּה, וְכַשִּׁיכָא אֹמֵר בְּרוּךְ אַתָּה ה' רֹפֵא חוֹלִים". מוֹסִיף ה'מִגֵּן אֲבִרָה' שֶׁעַל אֵף שֶׁהַגְמִי וְהַהֲלָכָה תִּקְנָה בְּרָכָה זוֹ לְמַקְזִיז דָּם, זֶה לֹא דוֹקָא לְמַקְזִיז דָּם, אֲלֵא לִפְנֵי שְׁנוּטֵל כָּל רַפּוּאָה צָרִיךְ לְבָרֵךְ בְּרָכָה זוֹ. וְז"ל (שֵׁם סק"ו) "לְהַקִּיז דָּם - נִי"ל דְּה"ה בְּכָל מִיַּד דְּרַפּוּאָה יֹאמַר זֶה" ע"כ. וּמִיָּהוּ, לְמַעֲשֵׂה אֲנַחְנוּ לֹא נֶהֱגוּ לֹמַר בְּרָכָה זוֹ בְּשֵׁם וּמַלְכוּת.

מטרת הבקשה לחזק האמונה ברופא כל בשר

צָרִיךְ לְדַעַת וּלְשִׁים עַל לֵב, שֶׁאִדָּם שֶׁהוֹלֵךְ לְרֹפֵא צָרִיךְ לְהַתְפַּלֵּל לְהַקְבִּי"ה שִׁיחָא שְׁלִיחוֹתוֹ שֶׁל הַרְפָּא, וְיֵאֱמָר בְּאִמּוֹנָה שֶׁלְמָה שֶׁאֵין הַרְפָּא הַמְרַפָּא אֲלֵא שְׁלִיחַת בְּלִבָּד, וּלְשֵׁם כֵּךְ הַתְּקִינוּ תַּפְלָה וּבִקְשָׁה מִיּוֹחֶדֶת הַהוֹלֵךְ לְהַתְרַפּוּאָתוֹ. כָּל מִטְרַת הַתַּפְלָה שֶׁתִּקְנוּ הִיא שִׁישְׁרִישׁ בְּעַצְמוֹ אֶת הַיְדִיעָה הַבְּרוּרָה שֶׁהַקְבִּי"ה הוּא הַמְרַפָּא, וְעַל כֵּן זָקוּק הוּא לְהַתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְתִב' שֶׁהַרְקוֹק אוֹ הַרְפָּא לֹא יִטְעוּ בַּהֲכַנַּת הַתְּרופָה, אֲלֵא יִכְיֶנוּ לוֹ אֶת הַתְּרופָה הַמֵּתֵאֱמָרָה לְחֻלּוֹ, שֶׁאֵין הֵם אֲלֵא שְׁלּוּחֵי לַעֲנִיָּין הֵזֶה. וְהַדְּבָרִים מְבֹאֲרִים בְּמִי"ב שְׁכוֹתָב (שֵׁם סק"ו) "לְהַקִּיז דָּם - וְה"ה בְּכָל מִיַּד דְּרַפּוּאָה יֹאמַר זֶה

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

כאן אין כתיב יסורין וכיון שעמד יצחק נתן לו יסורים ויהי כי זקן יצחק ותכהין, יעקב תבע את החולי אמר לפניו רבון העולמים אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו, מתוך שהוא חולה שנים או שלשה ימים הוא מיישב בין בניו, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל (בראשית מח) ויאמר ליוסף הנה אביך חולה, א"ר לוי אברהם חידש זקנה, יצחק חידש יסורים, יעקב חידש חולי, חזקיהו חידש חולי, שיתרפא, אמר לו העמדת אותו עד יום מותו אלא מתוך שאדם חולה ועומד חולה ועומד הוא עושה תשובה, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל, הה"ד (ישעיה לח) מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו, א"ר שמואל בר נחמן מכאן שהיה בין חולי לחולי חולי כבד משניהם."

ובענין העיטוש כותב פרקי דרבי אליעזר (פרק נ"א) "שבעה מופתיים נעשו בעולם שלא נראו כמותן, וכו' המופת השלישי מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם שנרקה בו שיבה עד שבא אברהם אבינו וכו' המופת הרביעי מיום שנברא העולם לא היה אדם חולה אלא בכל מקום שהיה אדם אם בדרך אם בשוק ועטש היתה נפשו יוצאה מנחיריו ומת, עד שבא יעקב אבינו ובקש רחמים על זאת ואמ' לפני ה' רבונ' של עולם אל תקח את נפשי ממני עד אשר אני מצוה את בני ובני ביתי ונעתר לו, שני ויהי אחרי הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ושמעו כל מלכי הארץ ותמהו שלא היה כמותו מיום שנבראו שמים וארץ, לפיכך חייב אדם לומר לחבירו בשעת עטישותו חיים שנהפך מות העולם לאור, שני עטישותיו תהל אור" עכ"ל. וכן בילקוט שמעוני (פרשת לך לך רמז עז) "מופת הרביעי לא היה אדם עוטש וחיה אלא בכל מקום היתה נפשו יוצאה בין בשוק בין בדרך עד שבא יעקב אבינו ובקש רחמים על הדבר ואמר רבש"ע אל תקח נפשי ממני עד שאצוה על בני ונעתר לו שנאמר ויאמר ליוסף הנה אביך חולה לפיכך חייב אדם בעטישה להודות להקב"ה שנהפך ממות לחיים שנא' עטישותיו תהל אור", עכ"ל.

וכן בילקוט שמעוני על הפסוק המקורי שמואל לעיל אודות העיטוש באיוב (רמז תתקכ"ז) "עטישותיו תהל אור - ששה דברים יפים לחולה וכו' (כתוב בישעיה ברמז תמ"ב), מופת הרביעי מיום שנבראו שמים וארץ לא נמצא אדם עוטש וחיה מחליו אלא בכל מקום שהיה הולך אם בדרך אם בשוק נפשו יוצאת, עד שבא יעקב אבינו ובקש רחמים על זה, אמר לפניו רבש"ע אל תקח נפשי עד שאצוה את בני, ונעתר לו שנאמר ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ושמעו כל מלכי ארץ ותמהו, לפיכך חייב אדם להודות כשמתעטש שנהפך מן מות לחיים שנאמר עטישותיו תהל אור" עכ"ל.

איך לומר לישועתך קויתי ה', ועניית ברוך תהיה

אומר ה'כף החיים' שלא יענה המתעטש למי שמברך אותו 'לישועתך קויתי אדנו', כלומר בהיגיו שם ה', ולא בגלל שאינו פסוק שלם, אלא לפי שיש בזה בזיון להזכיר שם ה' אחרי שהוא מתעטש שאז הוא מלוכלך בכינו וניעו; ולפי זה צריך לומר לפחות לישועתך קויתי 'השם', שאין בזה בזיון. וגם נלמד מכאן שצריך להתרגל לענות ולומר למתעטש 'לבריאות' שהוא מבוסס בהלכה, וגם על המתעטש להתרגל לענות למי שמברך אותו 'ברוך תהיה' והוא דבר שבחוב.

ענייני ברכת הגומל

מקור הדין

מי שהיה חולה וקם מחוליו צריך לברך ברכת הגומל. נחלקו בגמ' על איזה סוג של חולי צריך לברך ברכת הגומל, אם על כל חולי קל או על חולי שיש בו סכנת חיים, וגם כמה זמן צריך ליפול למשכב כדי להתחייב בברכת הגומל. מקור לחיוב ברכת הגומל הוא בגמ' (ברכות נ"ד ע"ב) שדנה באלו החייבים בהודאה. "אמר רב יהודה אמר רב, ארבעה צריכין להודות, יורדי הים, הולכי מדברות, ומי שהיה חולה ונתרפא, ומי שהיה חבוש בבית האסורים, ויצא", והגמ' שם מביאה מקורות לכל אחד. אח"כ הגמ' מביאה (שם) מעשה עם רב יהודה שהיה חולה והתרפא: "רב יהודה חלש ואתפח, על לגביה רב חנא בגדתאה (פירש"י בגדתאה - שם עירו בגדד, היא עיר החשובה שבבל משחרבה בבל). ורבנן, אמרי ליה, בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא (ברוך ה' שיתן אותך לנו ולא לעפר, כלומר

ולא יחשוב שתהיה איזה דבר לו רפואה אלא ע"י הבורא ית"ש ולכן ע"י תפלה זו ישים בטחונו בו ויבקש ממנו שתהיה לו לרפואה".

תפלה על המתעטש (מקורות וטעמים)

עוד מוסיפים האחרונים בעניין זה, שיש להתפלל גם על העיטוש. וז"ל המגן אברהם (שם ר"ל סק"ו) "מי שמתעטש וחבירו א"ל אסותא, יאמר לו ברוך תהיה, ואח"כ יאמר לישועתך קויתי ה' דהמתפלל על חבירו הוא נענה תחלה [מש"ש ב"ק פ"ח ס"ד]; המשנה ברורה גם מזכיר להלכה את דברי המגן אברהם, ומוסיף טעם לדבר וז"ל (שם סק"ז) "מי שמתעטש וחבירו אומר לו אסותא יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך קויתי ה' [דארו"ל דמתחלה לא היה אדם חולה כלל אלא היה הולך בשוק ומתעטש ומת עד שבא יעקב אבינו ובקש רחמים על הדבר] ע"כ. גם הרב 'כף החיים' כותב שיש לבקש ברכה מיוחדת על העיטוש. באמת בימינו פשט הנוהג בעולם לומר 'לבריאות' למי שמתעטש, והמקור לזה הוא איחול ה'אסותא' שאמרו האחרונים לברך את המתעטש; ובגלל שדבר זה מוזכר בהלכה צריך להקפיד בו מאוד. המעניין הוא שהאחרונים גם כתבו שצריך המתעטש לענות 'ברוך תהיה', וכן 'לישועתך קויתי ה', וצריך לברר מדוע לא הקפידו בזה, שכן גם זה מעוגן בהלכה וכמו שמביאים המ"א והמ"ב בסמיכות לדון שהביאו שצריך לענות 'אסותא'? והעניין יובן על פי דברי חז"ל המביאים את מקור ירידת המחלה לעולם ואת מטרתו:

דיוקן פני אב ובנו שוה

חז"ל דורשים על הפסוק 'אֲבָרְכֶם וְזָקַן אֲבָרְכֶם' (בראשית פרק כד א) את הטעם שהתורה הזכירה את זקנותו רק לקראת סוף ימיו, לפי שאברהם נשאר בדמות הצעירה עד זקנותו, והגיעו הדברים עד כדי כך שהיו העולם טועים בדברם עם אברהם או עם יצחק שלא ידעו עם מי מהם דברו, עם יצחק או עם אברהם; וכל זה לפי שהיה דיוקן פניהם שוה לכל דבר. ומביא הרב חיד"א את דברי הזוהר הקדוש (כרך א בראשית פרשת חיי שרה דף קל"ג ע"א) "רבי יהודה אמר כמה דדיוקניה דיצחק הוה כדיוקניה דאברהם וכל מאן דחמי ליצחק אמר דא אברהם וודאי אברהם הוליד את יצחק" עכ"ל. ביאור הדברים הוא שהוקשה לזוהר ממה שהתורה אומרת (בראשית כ"ה יט) 'וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק', שואל הזוהר מדוע התורה המתיינה לומר את זה עד אחרי ארבעים שנה מלידתו, שכן היה אז יצחק בן ארבעים שנה, אלא מכאן שעד אז היו פניו של אברהם אבינו כפניו של יצחק בדיוק, עד שנאלץ אברהם להתפלל שיהיה הבדל ביניהם וקפצה עליו זקנה, והתחילו לומר זהו אברהם שהוליד את יצחק, אבל זה קרה רק לעת זקנותו של אברהם, ועל כן התורה לא כתבה כן אלא עד אחרי שהעולם הבחינו והודו בזה.

הטעם לתפלה על מי שמתעטש

את איחולי הרפואה והחיים למי שמתעטש, דייק המדרש ממה שכתוב (בראשית מ"ח א) 'וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אֲבִיךָ חָלָה, וקשה מהו שכתוב 'הנה' אביך חולה, וכי מה חידוש גדול יש בזה? אלא מכאן שהחולי הוליד יצחק בן אברהם בעולם בזמן יעקב, והוחל אצל יעקב עצמו. כשראוהו אנשי מצרים שהוא חולה היה זה דבר מופת ופלא שלא ראוהו מעולם, ועל כן באו וקראו ליוסף בנו לספר לו אודות הדבר ולבקשו לבוא אליו ולבקרו ולראות את ה'פלא' הזה בעצמו. ומביא המדרש שעד שהוחל החולי בעולם, היו אנשים מתעטשים ומתים במקום, אבל משהונהג בעולם החולי לא היו מתים עם העיטוש, וזהו שמברכים את המתעטש שיחיה ויבריא ושלא יהיה כאותה תקופה שהיו מתים עם העיטוש. ואלו דברי מקצת המדרשים על העניין הזה ועל מה שהוזכר לעיל אודות זקנותו של אברהם: (בר"ר פרשה ס"ה אות ט) "א"ר יהודה בר סימון אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבון העולמים אדם ובנו נכנסין למקום ואין אדם יודע למי מכבד מתוך שאתה מעטרו בזקנה אדם יודע למי מכבד, א"ל הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל, מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב זקנה וכיון שעמד אברהם נתן לו זקנה, ואברהם זקן בא בימים, יצחק תבע יסורין אמר לפניו רבון כל העולמים אדם מת בלא יסורים מדת הדין מתוחה כנגדו מתוך שאתה מביא עליו יסורים אין מדת הדין מתוחה כנגדו, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל, מתחלת הספר ועד

קול צופיך

מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הֶרֶב מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

בהלכה העומדות על הפרק. פעם חלה רבי יעקב מאיר זצ"ל ונפל למשכב, וברוך ה' הרופא כל בשר שנענה לתפילות ישראל ושלח לו רפואה שלמה. באו חכמי דורו לבקרו ולברכו בברכת ברוך רופא חולים, הביעו בפניו את שמחתם על כך שחזר לאיתנו, וביכרו אותו שהקב"ה יתמיד הלאה את בריאותו לאורך שנות חיים בריאים וטובים. בין המבקרים נמנה גם הרב הגאון רבי יצחק ישראל זצ"ל. כשנפנה לצאת מאצלו בירך אותו ואמר לו 'ברוך רחמנא דיהבת לעפרא ולא יהבת ניהלך' (!!!). הנוסח הזה אמנם מובא מהגמ' הנ"ל אך הוא הפוך מהנוסח המקורי, ועל פניו נראה לכאורה שנתכוין לקללה ולא לברכה חלילה. התרגו רבי יעקב מאיר על דבריו, ונאלץ רבי יצחק ישראל ללכת לביתו.

פגש אותו רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל והוכיחו על דבריו. אמר לו רבי יצחק ישראל שאין הוא מבין על מה כל המהומה כי באמת הוא בירך אותו אבל חרי הנוסח הפוך ממה שכתוב בגמרא? טען כנגדו הרב זוננפלד: ראה רבי יצחק ישראל שהוא צריך להבהיר את דבריו, ואמר לו שכוונתו היתה באומרו 'ברוך רחמנא דיהבת על עפרא', כלומר שזיכה אותו הקב"ה לעמוד שוב על גולגולת וללכת בכחות עצמו עלי עפר, ועל מה שאמר 'ולא יהבת ניהלך' כוונתו היתה שלא נתן אותו הקב"ה להנשא על כפיים בליווי המזמור 'על כפים ישאונך'... אמר לו רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל שבכל אופן לא היה עליו לעשות כן ולומר דברים שללא פירוש צמוד לא נשמעים כבירה, במובן הקטן של המלה. ענה לו רבי יצחק ישראל שהוא עני והרי עניות מעבירה את האדם על דעתו, ומשום כך עלה בדעתו להתלוצץ מעט בתוך איחולי הבריאות. כשראה כך רבי יוסף חיים זוננפלד מינה אותו להיות חבר בית הדין בירושלים שתהיה לוהורווחה ויאירו דברי תורתו את כל העולם.

חולה הולך לרופא או לחכם?

הגמ' אומרת (בב"ב קט"ז ע"א) דרש ר' פנחס בר חמא, כל שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, שנא' 'יחמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה'. וכותב על זה ה'נמוקי יוסף' (דף נ"ג ע"א מדפי הרי"ף) וז"ל 'גרסינן בגמ' דרש רבי פנחס כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים שנאמר חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה, זו הביא בגמרא אגב גררא כתבתיה דמנהג זה בצרפת כל מי שיש לו חולה מבקש פני הרב התופס ישיבה שיברך אותו' עכ"ל. וצריכים לדעת האידך עלינו לנהוג למעשה, שהרי מצד אחד הגמרא מלמדת אותנו שמי שחולה צריך ללכת לרופא, והגמ' גם מביאה לזה סמך מן התורה שנתנה רשות לרופא לרפאות; אך מצד שני מלמדים אותנו שצריך ללכת לחכם, ולא סתם חכם אלא כזה שמחזיק ישיבה וכי צריך לבקש ממנו שיבקש עליו רחמים – ואם כן כיצד עלינו לנהוג למעשה? במפרשים מובא בעניין זה, שאין סתירה בין הדברים, ובאמת צריך ללכת במקביל לחכם שיבקש רחמים על החולה, ואצל הרופא שימצא מזון למחלתו. ואדברנה, צריך לבקש מהחכם שיתפלל גם על הרופא שלא יטעה בדיאגנוזה שלו על מחלתו, וגם שלא יטעה בהכנת התרופות המתאימות לסוג מחלתו.

מה היתה דאגתה של רבקה אמנו

לרבקה אמנו אין אב או אם בעלי שיעור קומה שעמם יכולה להתייעץ ושיתפללו עבורה. והנה בימי עיבורה מגלה דבר שלא שמעה עליו מעולם, ככתוב (בראשית כ"ה כ"ב) 'וַיִּתְּצֵצוּ הַבְּנִים בְּקֶרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִי וַתִּלְךְ לָדָרֶשׁ אֶת ה'.' והביאור הוא כמו שמביא רש"י "רבותינו דרשוהו לשון ריצה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרסם לצאת, עוברת על פתחי עבודה זרה עשו מפרסם לצאת...". הנה בעוברת על פתחי בתי כנסיות ובתי מדרשות היה העובר משתולל ונמשך לשם, ומפרסם לצאת... ובעודה שמחה על כי התורה מושכת את העובר והנה בעוברת ליד פתחי בתי עבודה זרה שוב משתולל העובר ומפרסם לצאת. אומרת רבקה למה זה אנוכי? לפי הפשט הכוונה היא שהיא שואלת איך קורה לה כאלה דברים, והלכה ושאלה נשים אחרות אם נתקלו פעם בתופעה כזאת! ואמרו לה שלא הרגישו כך מעולם. אמנם החיד"א ב'דברים' מפרש את דאגתה של רבקה אמנו באספקלריא שונה ועמוקה יותר.

שהשאר אותך עמנו בחיים ולא מסר אותך אלי קבר). אמר להו, פטרתון יתי מלאודויי (כלומר שאמר להם שבברכה ברכה זו פטרו אותו מברכת הגומל, שכבר הודו בשבילו). והא אמר אביי בעי אודויי באפי עשרה, ומתצת דהוו בי עשרה. והא איהו לא קא מודה, לא צריך, דעני בתרייהו אמן (דשומע כעונה)".

נוסח הברכה

בעניין נוסח הברכה אם אומרים אותה עם שם ומלכות או לא, נחלקו אמוראים רב יוחנן ורב בגמ' (ברכות מ ע"ב), וכאן הגמ' אומרת שברכו אותו חכמים ואמרו לו בריך רחמנא ולא הזכירו שם ומלכות, ואף על פי כן יצא רב ידי חובתו בזה שענה ואמר להם 'אמן'. על זה אומרים התוספות שרב יהודה למד כמו רב שלדעתו כל ברכה שיש בה הזכרת שם או מלכות היא ברכה אף על פי שלא הזכיר שתייה, וכאן היה מלכות כיון שהזכיר רחמנא. וז"ל 'וואית' והא אמרינן ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וי"ל דרב יהודה היה מתלמידי דרב ורב סבר לעיל בפרק כיצד מברכין (דף מ:) דלא בעינן אלא הזכרת השם (או מלכות ורחמנא היינו מלכות)".

שם הגמ' מביאה דין של מי שבירך ואמר בריך מריה דהאי פיתא ולא אמר רחמנא, שלדעת רב יצא. "בנימין רעיא כך ריפתא ואמר בריך מריה דהאי פיתא. אמר רב יצא. והאמר רב, כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, דאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא. והא בעינן שלש ברכות, מאי יצא דקאמר רב נמי, יצא ידי ברכה ראשונה. וכו' גופא, אמר רב, כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. ורבי יוחנן אמר, כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה. אמר אביי, כוותיה דרב מסתברא, דתניא 'לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי', לא עברתי - מלברכך, ולא שכחתי - מלהזכיר שמך עליו, ואילו מלכות לא קתני. ורבי יוחנן - תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו".

דעת מרן כדעת רבי יוחנן (שכל ברכה שאין בה שם ומלכות אינה ברכה) מרן פסק להלכה נגד התוספות שצריך לומר עם שם ומלכות, כלומר שאם אחד שומע את חברו שאומר לו בריך רחמנא דיהבת ניהלך ואמר אמן, לא יצא ידי חובתו, אלא צריך לומר ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר יהבת ניהלך ולא יהבת לעפרא, ואז יוכל לענות אמן. וז"ל מרן בהלכות ברכת הגומל (סימן ר"ט ס"ד) "אם בירך אחר ואמר בא"י אמ"ה אשר גמלך כל טוב, וענה אמן, יצא. וכן אם אמר בריך רחמנא מלכא (הרי שלמך) צריך להזכיר גם שם וגם מלכות, ורחמנא נחשב שם כיון שכך היו קוראים שם בבבל עיין מ"ב ס"י קס"ז ס"ק נ"א) דעלמא דיהבך לו, וענה אמן, יצא".

הטעם לדין של מרן הוא משום שצריך להזכיר שם ומלכות כדעתו של רבי יוחנן נגד דעת רב, ועל כן הצריך להזכיר גם שם וגם מלכות. המקור לעניין זה כותב מרן בהלכות ברכות (סי' רי"ד ס"א) וז"ל "כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות, אינה ברכה". וכותב הבית יוסף על מקור הדין של השו"ע שזה משום שפסק כרבי יוחנן נגד רב וז"ל 'ואם כן הדרגין לכללין דהלכה כרבי יוחנן' עיי"ש. עוד כתב מרן (סי' קס"ז ס"י) "אם במקום ברכת המוציא בירך שהכל נהיה בדברו, או שאמר בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא, יצא". וכותב על זה המ"ב (ס"ק נא) "בירך שהנ"ב - היינו שאמר ברוך אתה ה' אמ"ה שהנ"ב או אף שלא הזכיר תחלה כלל רק אמר בריך רחמנא וכו' לחוד יצא כיון שיש שם ומלכות דמלת רחמנא קאי במקום השם (שכן היו קורין אותו בבבל) ומלת מלכא הוא מלכות".

ברוך רחמנא דיהבת...

היה רב גדול תלמיד חכם חשוב בירושלים, רבי יצחק ישראל שמו, והיה בקי עצום בכל חלקי התורה. בניגוד לרבנו הקדוש הוא לא זכה לתורה וגדולה במקום אחד, יען לא היתה הפרנסה מצויה בביתו והיה עני מרוד. אהבו אותו גדולי דורו מאוד והעריכו את חכמתו הרבה, היו באים להתייעץ אתו בענייני הלכה. הוא חי בתקופת כהונתו של הרב הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד ע"ה ולא פעם ראו אותו שם את פעמיו לעבר ביתו של רבי יצחק ישראל כדי להתייעץ אתו. גם הרב הגאון רבי יעקב מאיר זצוק"ל שהיה הרב הראשי הראשון לציון, היה מתייעץ עמו בענייני הציבור ובהכרעות

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

דעת הרא"ש

דעת הרא"ש שאזלנין בטר סוף סעודה, ואם התחיל מבעו"י וסיים סעודתו בלילה לא יוכל לומר 'רצה' והחליצנו, והראיה ממי שלא התפלל מנחה של שבת שמתפלל ערבית של חול פעמיים. וז"ל הרא"ש (שו"ת כלל כ"ב סימן ו') ששאלת, מי שהתחיל לאכול בשבת סמוך לחשיכה וחשכה לו קודם גמר סעודתו, אם יזכיר של שבת בברכת המזון, כיון דעיקר הסעודה היתה בשבת. דע, שאין לו להזכיר כלל של שבת בחול מידי דהוה אתפלת המנחה של שבת, שאם לא התפלל אותה, מתפלל במוצאי שבת שתיים של חול; כי אין להזכיר של שבת בחול אע"פ שנתחייב תפלה זו בשבת. וכן בני חבורה שהיו מסובין וקדש עליהם היום, דקאמר רבי יוסי, (פסחים קב) גמרו סעודתן, כוס ראשון - אומרים עליו ברכת המזון, שני - אומרים עליו קידוש היום. בתוספתא דברכות שונה בדברי רבי יוסי, ומזכיר של שבת בברכת המזון - אע"פ דסעודת חול היתה, כיון דמברך בשבת צריך להזכיר של שבת; הכא נמי, אע"פ דסעודת שבת היתה, כיון דמברך בחול לא יזכיר של שבת. אשר בן ה"ר יחיאל זצ"ל עכ"ל.

דעת המהרי"ל

דעת המהרי"ל שהקובע לאמירת 'רצה' הוא עיקר סעודה, ועל כן מי שהתחיל סעודתו מבעו"י ומשכה סעודתו על הלילה, יאמר 'רצה' כיון שסו"ס התחיל סעודתו ביום, ואיך לא יזכיר 'רצה' על סעודה של שבת. וז"ל המהרי"ל: (שו"ת סי' נ"ו שאלה ו'). שם נשאל כמה שאלות על הנהגות שיש לנהוג בפורים ובין היתר נשאל אם סעודת פורים נמשכה עד הלילה אם יאמרו 'על הניסים' והוא מקשר את זה לסעודת שבת. וי': עוד שאל, במיימוני (הגהות מיימוני פ"ב דמגילה הי"ד אות א') כתוב וז"ל מיהו אם משכה סעודתו עד הלילה אומר מהר"ם שצריך לברך על הנסים כדאשכחן דרב צלי של שבת במוצאי שבת (ענין חידושי הגהות על טור או"ח סי' תרצ"ה אות א'), ודגול מרובה על גליון שו"ע או"ח סוף סי' קפ"ח עכ"ל, וקשה לי הא קיימא לן מי שלא התפלל בשבת במנחה יתפלל במוצאי שבת) שתיים של חול.

תשובה: אם משכה סעודה עד הלילה, דבמיימוני כתוב דמברך בברכת המזון על הנסים. וקשה לך דמי שלא התפלל בשבת במנחה דמתפלל במוצאי שבת ב' של חול, לא דמי, כלל דהתם טעמא דשעת מנחה עברה, ותפלת מנחה יש לה זמן קבוע, וכיון דהזמן עבר ולא התפלל מתפלל במוצאי שבת לתשלומין, ושני התפלות הם תפלת ערבית, היאך יתפלל של שבת ודינו להבדיל בראשונה ושניה לתשלומין, ודאי שעת מנחה ליתא דכבר עבר, וערבית אינה במוצאי שבת אלא של חול, **אבל ברכת המזון אתי על סעודה שסעד בשבת, וכיון דאכתי לא צלי ערבית של חול משמע דאם כבר התפלל מעריב דלא יזכיר על הנסים בברכת המזון, ועיין מג"א סי' קפ"ח סי"ק י"ז (גם ט"ז שם סי"ק ז) וסי' תרצ"ה סי"ק ט' ושערי תשובה שם סי"ק ו'. ועיין עוד במג"א סי' רע"א סי"ק ט"ו (שם צ"ל סי' נ"ו) וסי' תי"ט סי"ק א' צריך להזכיר מעין המאורע בברכת המזון. וכן מנהג פשוט במדינת בני ח"ת בני אושטרייך, וכו'. אמנם יש תשובת הרא"ש (שו"ת הרא"ש כלל כ"ב סי' ו') דקיימא כוותיה שאין להזכיר מעין המאורע בלילה מוצאי היום אפילו התחיל מבעוד יום וכן אית' באורח חיים (טור סי' תרצ"ה) בשם הרא"ש, עכ"ל המהרי"ל.**

יסוד מחלוקת הראשונים (בהסבר דברי התוספתא אם אכל משחשכה או שלא אכל כלום משחשכה)

יסוד מחלוקתם היא בביאור תוספתא (שמביא הרא"ש לעיל). כתוב בתוספתא שאם היה יושב בע"ש והתחיל לאכול וקידש עליו היום, צריך לקדש - השאלה האם יברכו ברהמ"ז, והאם יאמרו 'רצה' בברכת המזון או לא. וז"ל התוספתא: (תוספתא ברכות פרק ה' הל' א-ד) "לא יאכל אדם בערב שבת מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה דברי ר' יהודה ר' יוסי אוי וכולו הולך עד שעה שתחשך. מעשה ברב שמעון בן גמליאל ור' יהודה ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום וכו' אמרו לא זזו משם עד שקבעו הלכה כר' יוסי. אורחין שהיו מסובין אצל בעל הבית וקדש עליהם היום ועקרו עם חשיכה לבית המדרש חזרו ומזגו להם

רבקה ידעה היטב שהאמהות הקדושות היו עקרות. שרה אמנו היתה עקרה, לאה גם היתה עקרה שעליה הכתוב אומר 'ויפתח את רחמה', מכאן שהיתה עקרה, רחל עקרה; והכל מפני שהקב"ה התאוה לתפלתן. עוד ידעה וראתה רבקה אמנו שבימי הריון ולידתן לא היה להן צער לידה, שבטלה מעליהם פתקא דחיה. רבקה ידעה שזהו סימן מובהק המשותף לאמהות הקדושות. והנה בראותה שהיא עקרה שמחה והבינה שהיא צדקת וחלקה בין האמהות הבונות את כלל ישראל. אך יחד עם זאת ציפתה שיתקיים בה גם הסימן הנוסף, והוא שלא יהיה לה צער הריון ולידה. והנה בראותה שהיא סובלת בהריונה, גדל צערה ביותר ואומרת לעצמה שמא אין חלקה כחלק האמהות, ועל כן הלכה לדרוש את ה' לראות ולשמוע אולי יש הסבר מיוחד לתופעה המוזרה אותה היא חוה, ואז יוקל לה ותאמר שהיא צדקת גמורה, או שמא חלילה אין מקומה בין האמהות. (וענו לה אודות שני העמים שיצאו ממנה וי"א שאמרו שהכוונה ל"ב שבטים ויש מחלוקת אם התשובה שקבלה היתה ישירות מה' או דרך רוח הקודש של שם ועבר).

גדולתה של רבקה אמנו

רבקה אמנו לימדה אותנו שעל כל חולה ללכת קודם כל לחכם שיתפלל עליו, כמו שגם היא הלכה קודם כל לבית שם ועבר להתפלל, או כמו שאומר אחד המפרשים שהלכה לאברהם אבינו שיתפלל עליה, שכן היה חי עד שהיו בניה בני חמש עשרה שנים ועדיין נפטר חמש שנים קודם זמנו. מכאן נראה ונלמד עד כמה גדולה צדקנותה של רבקה אמנו, צדקותה של אשה שלא גדלה בבתי צדיקים ולא ידעה ולא שמעה ולא למדה ממעשי צדיקים, אלא הכל למדה מעצמה.

חדשי שנת תשנ"ז 'כסדר'

השנה סדר החודשים הוא שונה מכל שנה, והיא מיוחדת לעניין זה. בכל שנה יש שינויים מחודש תשרי ועד שבט בעניין ראש חודש אם הוא יום או יומיים. בדרך כלל סדר החדשים הוא שוה, כאשר חדש אחד מלא ואחד חסר, ובאופן שחדש אדר לעולם חסר וחדש ניסן לעולם מלא, ואייר חסר וסיון מלא וכן הלאה. ודבר זה קבוע עד תשרי, ומחדשים חשוון כסלו וטבת זה משתנה, ולא קבועים בכלל הזה אלא פעמים ר"ח שלהם הוא יומיים ופעמים הוא יום אחד. השנה יוצא שגם חדשים אלו כסדרן. חדש אלול היה יומיים, ותשרי יום אחד; חודש חשוון היה יומיים וכסלו יום אחד. טבת יומיים ושבט יום אחד. כלומר שהשנה הסדר היה ללא שינויים, אלא שוה למשך כל חודשיו. וזהו הביאור שכתוב בלוח השנה 'כסדר'.

שבת מברכים וער"ח

השנה יחול ר"ח כסלו ביום ראשון, ועל כן ההפטרה השבת תהיה 'ויאמר לו יהונתן מחר חודש', כדי להזכיר שביום ראשון יהיה ראש חודש. השבת תהיה גם 'שבת מברכים' שבה יכריזו על ראש חודש, וגם ההפטרה שלו תהיה 'מחר חודש'. יש הלכות מיוחדות בסעודה שלישית איך לעשות לגבי הזכרת יעלה ויבוא בברכת המזון, וצריך לדעת את ההלכות בעניין הזה. וקודם שניגע בדיון שבת שהוא ער"ח, נאמר את ההלכות של כל שבתות השנה לגבי הזכרת 'רצה' והחליצנו בברכת המזון בסעודה שלישית, ומזה יסתעף לנו דין של הזכרת יעלה ויבוא בשבת שהוא ערב ר"ח.

אכל מבעו"י וחשכה לעניין 'רצה' בברהמ"ז (בער"ש ובמוצ"ש)

סעוד מבעוד יום וגמרו בלילה אם יאמרו 'רצה'

ישנם קהילות שנוהגים להסב לסעודה שלישית בבית הכנסת. מנהגם הוא להתפלל מאוחר באופן שיוכלו להתחיל את הסעודה סמוך לשקיעה, ומשכים את הסעודה עד הלילה בדברי תורה וזמירות שבת, ואחרי הסעודה קמים להתפלל ערבית ומבדילים כמו בכל מקום. השאלה האם בברכת המזון יאמרו 'רצה' והחליצנו שהרי התחילו את הסעודה מבעוד יום (מה שנקרא עיקר סעודה) וברר עיקר סעודה אזלין, או דילמא לא יאמרו 'רצה' והחליצנו שכן כבר לילה, והרבה אנשים כבר הוציאו את השבת ופעמים שגם זמן ר"ת עבר כשהם מברכים ברכת המזון (ובאמת יש האומרים שאם עבר זמן ר"ת לא יוכלו יותר לומר 'רצה' והחליצנו בברכת המזון), ואולי בטר סוף סעודה אזלין. בעניין זה יש מחלוקת ראשונים, הרא"ש (בפסקיו ובתשובותיו) והאורחות חיים נגד דעת המהרי"ל, וכדלקמן.

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

דברים הסותרים זה את זה דבסוף סי' קפ"ח כתב דאזלינן בתר התחלת הסעודה ובסי' ער"א פסק אם גמר סעודתו וקדש היום מברך ברהמ"ז, וצריך להזכיר של שבת.

והרב מג"א כתב סי' ער"א דספוקי מספקא ליה ומספיקא בכל ענין צריך להזכיר דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך כמ"ש סי' ק"ח עכ"ל. ודבריו נפלאו ממני דאין כתב דאין קפידא אם מזכיר והלא נפיק חורבא דכיון שאתה מצריכו להזכיר, אם לא הזכיר צריך לחזור ולברך ונכנס בספק ארבעה ברכות לבטלה. ובשלמא בסי' קפ"ח אתי שפיר דכיון דמייירי בסעודה ג' אם לא הזכיר אין צריך לחזור וכמ"ש מרן סימן הנז'; אמנם ההיא דסימן ער"א קשיא דההיא מייירי בליל שבת ולכולי עלמא צריך לחזור ואם כן אתה מצריכו להזכיר נפק מינה חורבא וכו' והניח הדבר בצ"ע. וראיתי להרב שיירי כנה"ג שכתב סי' קפ"ח על דברי הב"ח ותמיהני דאדמקשי על הרב ליקשי להרא"ש גופיה דבפירוש פסק דאין אומר על הנסים וכו' ובפ' ערבי פסחים נסתפק במי שהיה אוכל וקדש עליו היום אם מזכיר של שבת בבהמ"ז והסכימה דעתו שמוזכר. גם על א"ח יש לתמוה שממ"ש שכאן רבינו המחבר בשמו נראה שתפס בפשיטות דבתר תחילת הסעודה אזלינן ולא הזכיר סברה אחרת ואלו בסי' ער"א כתב הרב ז"ל בשמו שכתב שתי הסברות ולא הכריע דעתו וכו'.

וביישוב דברי מרן השי"ע נלע"ד דמרן ס"ל כהרא"ש דאזלינן בתר גמר הסעודה דהתוספתא הויא סיעתיה וסברי ההגהות אינם מובנים בטעמם ומ"ה פסק סי' ער"א דצריך להזכיר שבת בבהמ"ז ומ"ש בסי' קפ"ח דאזלינן בתר התחלת היינו על הצד היותר טוב לחוש לסברת האומרים דאזלינן בתר התחלה ויש קצת ראייה וכו' ובזה יתיישב הכל עכ"ל הרב מהר"י זי"י בתשובה הנז' (מכאן החיד"א מפלפל בדברי מרן ומפרש אותם) ומעתה הבה נא סובב על דבריו והלא מראש מקדמי אר"ש מקשה ומותיב על מ"ש הרב מגן אברהם וכו' ומרן כוונתו לערוך שלחן לאשר ידע שרשי הדין בב"י.

אמנם אכתי איכא למידק וכו' ותו דאין קאמר הרב מג"א וכו' איכו השתא ניחוי אן לדרוש ולתור בדעת הרן ז"ל וכו', ואפשר לומר דדעת מרן ז"ל דמ"ש התוס' דאזלינן בתר התחלת סעודה והוא דעת מהר"ם והגהמ"י וסיעתם, אינו לגמרי, כמו שנראה מא"ח שהביא מרן בסי' רע"א, אלא ה"ד כשמשכה סעודתו בשבת עד הלילה וגם בלילה ליל מ"ש עדיין לא גמר סעודתו דוקא וכמו שיתבאר. והוא דקשי' ליה למרן דאי אמרינן דדעת התוס' והמהר"ם וסיעתם דאזלינן בתר התחלת הסעודה לגמרי בכל ענין בין גמר מבע"י ובין משך בלילה שאחריו קצת, א"כ ערב שבת דמשך עד הלילה ליל שבת ואכל קצת בליל שבת לא יזכיר של שבת בבהמ"ז וזה הפך התוספתא שהביא הרא"ש דתני דמזכיר של שבת לכן אפשר דסבר מרן דעת התוס' ומהר"ם הכי הוי דהרי ק"ל וכו' וזו אחת ההלכות שנגנבו ונאבדו מסי' בדק הבית והשי"ע חיברו אחר בדק הבית כידוע. ולפי האמור מרן פסק כדברי התוספות ומהר"ם ובנמשכה סעודת שבת עד הלילה ועדיין לא גמר הסעודה יש צדדים לכאן ולכאן והיותר נראה דלפי מה שסתם מרן סי' ער"א דפורס מפה ומקדש ומברך המוציא יזכור של שבת דהא קידש ובירך המוציא ואכל בשבת ובכ"ה ה"ג מקרי סעודת שבת אף לדעת התוס' לפום מאי דאמרין ועיין בדברי הרא"ש פי' ע"פ דוק היטב" עכ"ל הטהור".

הקושי בדברי החיד"א

פירושו של החיד"א מוקשה מסי' רע"א כותב המג"א ז"ל (רע"א סק"ד) "וצריך להזכיר של שבת - אע"ג דבססי' קפ"ח פסק דאזלינן בתר התחלת הסעודה, י"ל דספוקי מספקי ליה ומספיקי' בכל ענין צריך להזכיר דאין קפידא אם מזכיר שלא לצורך כמ"ש סי' ק"ח". מה שהזכיר את סימן ק"ח כוונתו למה שכותב מרן שם (ק"ח סי"ב) "הטועה ומזכיר מאורע שאר ימים בתפלה שלא בזמנה, לא הוי הפסקה". המדובר הוא באופן שאמר למשל 'אתה חוננתנו' בתפלת ערבית של חול, או שאמר 'יעלה ויבא' בתפלה ואינו ראש חודש וכד', אין זה הפסק. ולא דמי לסח בדברים בטלים באמצע התפלה שאז הדין הוא שצריך לחזור על התפלה, אלא מסיים תפלתו כדרכו. ואמנם הפוסקים חולקים על מרן, ולדעתם זה ודאי הפסק מכיון

את הכוס אומרים עליו קדושת היום דברי ר' יהודה ר' יוסי או' אוכל וחולך עד שעה שתחשך. מזגו לו כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון מזכיר של שבת בברכת המזון והשני או' עליו קדושת היום". ונחלקו הראשונים האם מדובר בתוספתא שאכל גם בליל שבת משקידש היום כזית, או שמא לא הוסיף לאכול משקדש היום בליל שבת כלום. לדעת הרא"ש, אוקימנן התוספתא שאכל לפחות כזית גם בליל שבת, ואף על פי כן מברך ברכת המזון בלא להזכיר 'רצה' משום שאזלינן בתר עיקר סעודה; הה"נ בהתחיל סעודתו בשבת ונמשכה סעודתו עד מוצאי שבת שיאמר 'רצה' כיון שעיקר סעודה היתה בשבת. בנקודה זו נחלקו המהר"ל והא"ח על הבנתו של הרא"ש בדברי התוספתא ולמדו שהאוקימתא היא כאשר התחיל סעודתו בערב שבת ונמשכה עד ליל שבת ולא אכל כלום משקידש היום, וכך היה הדין אילו לא אכל כלום משיצא שבת שאז מזכיר רצה. וממילא לומדים המהר"ל והא"ח שבאופן שאכל כזית משקידש עליו השבת יאמרו 'רצה' וכן הדין בנמשכה סעודתו עד למוצ"ש ואכל כזית משיצאה השבת לא יאמר שוב 'רצה' שאזלינן בתר סוף סעודה.

דעת מרן (שונה בג' מקומות)

אם רצונך לדעת מה נפסק בשו"ע למעשה, תמצא שמרן סותר את עצמו בשלש מקומות שונים. מרן בהלכות סעודה פוסק בעניין זה כדעת המהר"ל והא"ח שאזלינן בתר עיקר סעודה, נגד דעת הרא"ש, ובהלכות שבת כותב למעשה כדעת הרא"ש, ובהלכות פורים מחזיק בשתי השיטות יחד. וז"ל מרן בהלכות סעודה: (או"ח קפ"ח סי"י) "היה אוכל ויצא שבת, מזכיר של שבת בבהמ"ז דאזלינן בתר התחלת הסעודה". בבית יוסף מביא את דברי הרא"ש בתשובה ואת הגה"מ נגדו, ומצטט את דברי האורחות חיים להלכה וז"ל (ב"י שלח סי' קפח) "וכן כתב בארחות חיים וזה לשונו היה אוכל ויצא שבת כתבו התוספות שמוזכר של שבת בברכת המזון שהכל חולך אחר התחלת הסעודה והוא הדין בראש חודש ופורים וכן בתפילת נעילה אע"פ שהוא לילה מזכיר בה של שבת עכ"ל", הרי לנו שמרן פסק שעיקר סעודה קובעת, והוא כדעת המהר"ל.

מרן בהלכות שבת פוסק כותב וז"ל: (סי' רע"א סי"ו) "אם גמר סעודתו (פי' שהתחיל אותה מבע"י) וקידש היום קודם שברך בהמ"ז, מברך בהמ"ז על כוס ראשון ואח"כ אומר קידוש היום על כוס שני, וצריך להזכיר של שבת בבהמ"ז, אע"פ שמברך קודם קידוש". הרי לנו סתירה בדברי מרן, ועודנו עומדים ותוהים האין ליישב את הדברים, ובאים דברי מרן בהלכות פורים וטופחים שוב על פנינו וז"ל: (סי' תרצ"ה סי"ג) "ואם התחיל סעודתו ביום ומשכה עד הלילה, אומר 'על הנסים', דבתר תחלת סעודה אזלינן; ויש מי שאומר שישן לאומרו " עכ"ל. היוצא, שמרן בהלכות סעודה (סי' קפח) נקט כדעת המהר"ל; בהלכות שבת (סי' רע"א) נקט כדעת הרא"ש; ובהלכות פורים (סי' תרצ"ה) העלה על שולחנו את שתי השיטות.

דעת הרמ"א (כדעת המהר"ל בכל מקום)

הרמ"א (לעומת מרן) פוסק שאזלינן בתר עיקר סעודה, ולא משנה דעתו. בה"ל שבת כותב כן בפירוש וז"ל: (סי' רע"א שם) "הגה - וי"א דאינו מזכיר של שבת, דאזלינן בתר תחלת הסעודה, וכן עיקר כמו שנתבאר לעיל סוף סימן קפ"ח (שם מרן סתם כדעת המהר"ל). גם בסימן תרצ"ה כותב רמ"א - אחרי שמרן מביא את שתי הדעות - "ונוהגין כסברא ראשונה", כלומר שאזלינן בתר עיקר סעודה, הרי שדעת רמ"א בכל מקום כדעת המהר"ל שעיקר הסעודה קובעת לגבי ברכת המזון.

יישוב דברי מרן (על פי ה'ברכי יוסף')

ביישוב הסתירה בדברי מרן מאריכים האחרונים, ה'ברכי יוסף' והכנה"ג ועוד, ורוצים ליישב שהיכא שמרן כותב שאומר 'רצה' בליל שבת זה באופן שאכל כזית משחשכה, וכן להפך במוצ"ש, וכך איירי גם בסעודת פורים שאומר 'על הנסים' בלילה דוקא היכא שהמשיך לאכול כזית משחשכה. (הברכי יוסף בסי' קפ"ח אות י"ב דין יו"ד ד"ה 'מזכיר' מאריך בדבר וז"ל בקיצור "ראיתי להרב כמהר"ר ישועה זיין בשו"ת שערי ישועה כ"י א"ח שער ד' סימן ג' דשקיל וטרי לענין דינא והמה בכתיב"ם לכן אעתיק דבריו ואחרי כן אכתוב דעתי הקצרה בסי"ד. וז"ל הרב הנז' הנה מצאנו למרן

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרָה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

הקידוש בליל שבת הוא דאורייתא, והבדלה במוצאי שבת גם כן דאורייתא, אלא שרבנן אמרו שצריך לקדשו על היין. (ויש חולקים על הרמב"ם). על פי זה מיושבים הדברים היטב. מִן בסי' קפ"ח פסק שאזלינן בתר עיקר סעודה, לא משום שכן הדין בכל מקום, אלא משום ששם הוא מדבר בהתחיל סעודתו בשבת, ומושך אותה עד למוצאי שבת, באופן זה אומר מִן שצריך לומר 'רצה', והוא מפני שהארת השבת של השבת ממשיכה גם לתוך הלילה של מוצאי שבת. ודבר זה לא קיים בחנוכה ופורים או בר"ח, וכבר אמרו על זה השל"ה הקדוש והרש"ל שבראש חודש ובחנוכה אין שום הארה שממשיכה מרגע שחשכה ויצאו כוכבים. ולפי זה מובן גם כן, שמה שפסק מִן בסי' רע"א שהאוכל ביום ששי ומושך סעודתו עד לתוך השבת, הדין הוא שאומר 'רצה', זה לא משום שפסק שאזלינן בתר סוף סעודה, אלא משום שבאוכלו ביום ששי, מתקבלת הארת שבת עוד לפני שקדש היום, ועל כן צריך גם כן לומר 'רצה', משום שיש הארת שבת כבר מבעו"י. גם מיושב מה שמביא מִן בהלכות פורים את שתי השיטות, והוא משום שיש שם מחלוקת האם יש הארה או לא, ועל כן הביא את שתי הדעות, ללמדנו שבדבר זה תלוי אמירת דין יעל הניסים. וכך מיושבים דברי השו"ע ללא שום סתירה.

סעודה ג' שנמשכה עד הלילה שהוא ליל ר"ח (לעניין רצה ויעלה ויבוא)

שבת ערב ר"ח לעניין 'רצה' ויעלה ויבוא'

עד כאן התבארו הדינים הנוגעים לשבת רגילה לגבי מי שמתחיל בה בסעודה מבעו"י וגומרה בלילה. השבת הקרובה הבאה עלינו לטובה היא לא ככל שבתות השנה, כיון שהיא גם ערב ראש חודש, והמתחיל בה סעודה מבעו"י ומסיימה בלילה, לא הכניס עצמו למחלוקת בעניין אמירת 'רצה' בלבד, אלא גם בעניין הזכרת 'יעלה ויבוא', שכן בלילה כבר נכנס ראש חודש, ומן הדין הוא שצריך לומר יעלה ויבוא. באופן זה רבו המחלוקות וחילוקי הדינים, וכדלקמן.

נמשכה סעודתו על ליל ר"ח מה יאמר בברכת המזון

אדם שאוכל סעודה שלישית בשבת הקרובה, (שהיא גם ער"ח כסלו) ונמשכה סעודתו עד הלילה ובא לברך ברכת המזון, לא נוגע במחלוקת האם להזכיר 'רצה' בלבד (המחלוקת היא האם אזלינן בתר עיקר סעודה או בתר סופה), אלא נכנס לעוד ספק גדול בנוגע לאמירת 'יעלה ויבוא', שכן אם נאמר שאזלינן בתר סוף סעודה, הרי שצריך להזכיר גם יעלה ויבוא. על כל פנים, הדבר פשוט הוא שלא יכול לומר בברכת המזון גם 'רצה' וגם 'יעלה ויבוא' שכן יש בזה תרתי דסתרי אהדדי, לפי ש'רצה' מורה על שבת ואילו 'יעלה ויבוא' מורה על מוצאי שבת.

דעת המגן אברהם

דעתו של המ"א (סי' קפ"ח סק"י) שיוזכר רק את יעלה ויבוא משום ראש חודש, ולדעתו אזיל שקי"ל כהרא"ש שאומר שהקובע הוא סוף הסעודה. ומיהו גם המ"א מודה שאם אכל את כל סעודתו רק בשבת ולא אכל כלום בלילה אלא רק נמשכה סעודתו בזמירות ודברי תורה, לא יאמר יעלה ויבוא בברכת המזון, אלא יאמר 'רצה'. והטעם שכיון שלא אכל כלום משחשכה, אין שום אפשרות לייחס את הברכה לראש חודש, לפי שלא אכל כלום בראש חודש.

דעת הט"ז

הט"ז חולק על המ"א ואומר שאין בזה תרתי דסתרי, שכן סדר הקידוש של ליל יו"ט שהוא במוצ"ש הוא יקנה"ז, (יין [הגפן] קידוש [מקדש] ישראל [והזמנים] ניר [בורא מאורי האש] ה'יבדלה [המבדיל בין קדש לקדש] זמן [שהחינו]), כלומר שעושים גם קידוש וגם הבדלה, ולא אומרים שזה תרתי דסתרי אהדדי; על כן אומר הט"ז שאם אכל בשבת שהיא ער"ח ונמשכה סעודתו על הלילה, צריך לומר גם 'רצה' וגם 'יעלה ויבוא' ואין בכך שום סתירה.

שאם הזכיר מעין יום כיפור בימי השנה או מעין ר"ח בשאר ימי החודש הוי הפסק ודאי, דהרי אינו עניין לשם כלל. וז"ל המ"ב (סי' ק"ל) "ורוב האחרונים חולקים על פסק זה וס"ל דלא עדיף זה מאם הפסיק בשיחה באמצע התפילה דפסק השו"ע לעיל בסימן ק"ד סעיף ו' שצריך לחזור לתחלת ברכה ובג' ראשונות ואחרונות חוזר לתחלת הג' ועיין לעיל שם שביארנו כל פרטי דיני השיחה. גם בדה"ח ובח"א סתמו לדינא כמותם ועיין בדה"ח שהוסיף עוד וכתב דה"מ אם הזכיר דבר שאין שייך לאותו היום כגון שאומר זכרנו וכו' וכתבו וכו' דאין זמן כתיבה היום או שאמר יעלה ויבא עד לאחר יום ר"ח הזה שהוא שקר מוחלט שהיום אינו ר"ח ע"כ דינו כשח באמצע תפילה וכנ"ל; אבל אם לא אמר שקר כגון שאמר זכרנו לחיים ולא אמר וכתבנו או הבדלה בחוץ הדעת שמזכיר מה שחנן לו השי"ת לב להבין ולהבדיל וזה שייך בכל השנה לתת תודה להשי"י שחלק לו לב להבין ומדע לידע או שאמר יעלה ויבא עד ביום ר"ח הזה דלא הוי שקר רק כמוסיף בתפילתו ואף שאסור להוסיף בג' ראשונות ואחרונות מ"מ כשח לא הוי עכ"ל ועיין בח"א כלל כ"ה שכתב בין לענין שיחה בשוגג בתפלה ובין לענין שהזכיר דבר שלא בזמנו בדיעבד אם לא חזר לתחלת הברכה כיון שסיים הברכה אף שהוסיף בה דבר שלא כענינו אינו רשאי לחזור וכ"ש אם כבר השלים תפלתו ע"ש טעמו בנ"א עכ"ל". ולדעת המגן אברהם, אמנם האחרונים חולקים על מִן, אבל מִן פסק שאין זה הפסק, וכך פוסק גם בהלכות שבת שמזכיר של שבת מחמת ספק כדי לצאת ל"ח הרא"ש, וממילא אין בדבר זה הפסק כמו שפסק בסי' ק"ח. ועל זה אומר החיד"א (לעיל), שקשים דברי מִן כיון שכל מה שפוסק בסי' ק"ח אינו אלא בדיעבד, כלומר שאם קרה והזכיר מעין מאורע אחר לא צריך לחזור בשביל כך, אבל אין כוונת מִן לפסוק שמותר לעשות כן לכתחילה.

הנ"מ בין מִן לרמ"א (אם אכל עוד משחשכה)

וכותב המ"א על דברי הרמ"א שפוסק כאן כדעת הרא"ש וז"ל (שם סקט"ו) "וי"א דאינו מזכיר - אע"ג דבתוספתא בברכות קתני בהדיא דמזכיר ש"ה שאכל ג"כ משחשיכה, אבל הכא שגמר סעודתו מבעו"י לא (הרא"ש ורי"ו); וא"כ אם אכל משחשיכה לכ"ע צריך להזכיר וכ"מ בתשובת מהרי"ל סי' צ"ו". היוצא ממחלוקת הראשונים בהבנת דברי התוספתא היא נ"מ בין מִן לרמ"א בדין זה. לדעת מִן יוצא שאפי' אם לא משך סעודתו עד הלילה גם כן יאמר 'רצה', (דלא כדברי החיד"א), ואילו לדעת רמ"א לא מזכיר אם לא אכל, אבל אם אכל אז דעתו כדעת מִן שצריך להזכיר של שבת כיון שסו"ס אכל בשבת, וכך לומד המשנה ברורה.

סדר השיטות

עד כה מסוכמים לנו הדברים כך, שמִן מביא ג' דעות, בהתחיל סעודתו מבעו"י ונמשכה עד הלילה צריך לומר 'רצה', לכאורה משום שאזלינן בתר עיקר סעודה. בהתחיל בשבת ונמשך עד הלילה, צריך לומר 'רצה', לכאורה משום שאזלינן בתר סוף סעודה. בפורים יש מחלוקת בין הפוסקים אם אזלינן בתר עיקר הסעודה או בתר סופה. המ"א מבאר את דברי מִן שמספקא ליה בדבר. בשו"ע של רבנו זלמן מזכיר שאם אכל בלילה כזית, יאמר 'רצה', ואם לא אכל, לא יזכיר, וכך יוצא לנו גם מדברי המ"א, והוא בביאור דברי מִן. הרמ"א פוסק שאזלינן לעולם בתר עיקר הסעודה, וכך פוסק ר"ז עצמו למעשה בסי' קפ"ח שאזלינן תמיד בתר התחלת הסעודה ואין קשר לדבר אם אכל בלילה או לא.

יישוב דברי מִן על פי סברת הגר"א וה'בן איש חי'

הגר"א כותב סברה מחודשת שלא הוזכרה כלל עד כה, ועל פי סברה זו נוכל ליישב את מִן לבל יסתרו דבריו כלל, אלא בכל מקום מִן דן לגופו. הרב 'בן איש חי' זיע"א כותב את הדינים הללו, ומותאמים דבריו עם דברי הגר"א, על כן נכתוב את דברי 'בן איש חי' ונראה כיצד מתיישבים הדברים באר היטב.

הכל תלוי בהארת שבת

הסברה אותה מעלים ליישב את הדברים היא שלשפ"ת יש מעלה מיוחדת, ויש בה הארה שאינה קיימת בשאר חגים. כמו כן, יש בה תוספת קדושה הנקראת 'תוספת שבת' בכניסתה וביציאתה. עוד תמצא, שלדעת הרמב"ם

קול צופיך

מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֵלֵיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרָאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג מֵרַדְכִי אֵלֵיהוּ זְצוּק"ל

בשבת זו נכון לסיים סעודה ג' לפני הלילה (בגלל כל הספקות הנוגעות בעניין זה). מהדברים הנ"ל אנו רואים שאין הדבר פשוט כלל להמשיך סעודה שלישית אל תוך הלילה כאשר הלילה הוא ליל ראש חודש כמו שיחול השבת, לפי שיש בזה שיטות רבות שונות זו מזו בתכלית. ועל כן מן הראוי להמנע מלמשוך סעודה שלישית שבת זו עד הלילה, שאם עושים כן נכנסים בין הרים גבוהים, בין דעתו של המ"א לדעתו של ה"ט"ז ולבין דעתו של הבי"ח, וגם בין דעתו של ר"ז לבין דעתו של מרן יבן איש חי וגם המשנה ברורה. צריכים להשתדל השבת להתחיל את הסעודה חצי שעה קודם, ולברך ברכת המזון מבעוד יום, ואחר כך יוכל להמשיך לשבת עם בני ביתו ולזמר זמירות שבת וגם של ראש חודש ביחד, ויארץ בדברי תורה כמה שירצה. יש לפעמים מצבים שאדם נגרר אחרי אכילה, צריכים להזהר במקומות ובאופנים שנכנסים לספקות, שלא יגרר. השבת השקיעה בשעה 16:40 - 16:39, על כן יתחיל את סעודתו בשעה 16:00 לכל היותר באופן שיספיק לאכול עד השקיעה ולברך ברכת המזון, ואז יוכל להמשיך כנ"ל.

ברכות יצחק לבניו

בְּרָכָה וּבְרָכָה סָבִיב סְעוּדָה וּמַאֲכָלִים

א. השבוע אנו נקרא אודות פרשת הברכות אותם ביקש יצחק לברך בהם את עשו, ולשם כך מבקש ממנו להביא לו ציד כאשר אהב. (בראשית כ"א-ד) וְיִהְיֶה כִּי יִקְרָא יִצְחָק וְתִכְהֶינּוּ עֵינָיו מִקְרָאָתוֹ וְיִקְרָא אֶת עֵשָׂו בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲנִי. וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָא זִקְנָתִי לֹא יִדְעָתִי יוֹם מוֹתִי. וְעַתָּה שָׂא נָא כְלִיד תִּלְדָּךְ וְקִשְׁתְּךָ וְצִדְךָ וְצִדְךָ לִי צִיד. וְנִעֲשֶׂה לִּי מִטְעָמִים כַּאֲשֶׁר אֶהְבֵּתִי וְהִבִּיאָה לִּי וְאֶכְלָה בְּעֵבֶר תִּבְרָכְךָ וְנִפְשִׁי בְטָרֶם אָמוּתִי. הַחֲדִידָא שׁוֹאֵל עַל זֶה מַה מִּטַּרְתָּ יִצְחָק שְׂרָצָה לְבָרְךָ אֶת עֵשָׂו, וְאִיזוֹ תוֹעֵלֶת רוּאָה הוּא בְּכֵךְ, וְהִלּוּא בּוֹדָא יָדַע מַה הַחֲבֵדֵל יֵשׁ בֵּין יַעֲקֹב לְעֵשָׂו, וְהִלּוּא אֲנוּ רֹאִים שְׂרָצָה יַעֲקֹב לֵתֵת אֶת כָּל הַבְּרִכוֹת לְעֵשָׂו, וְכֹמוּ שְׁאִמֵּר לְעֵשָׂו אַחֲרֵי שְׁתֵּן לְיַעֲקֹב אֶת הַבְּרִכוֹת יִלְכֶּה אִפּוֹא מֶה אַעֲשֶׂה בְנִי?

ב. עוד בפרשתנו מתוארת מכירת בכרתו של עשו ליעקב במכר גמור: (בראשית כ"ה-לא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כְּיוֹם אֶת בְּכֹרְתִי לִי. וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אֲנִי הוֹלֵךְ לָמוֹת וְלָמָּה זֶה לִּי בְּכֹרָה. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשְׁבַּעָה לִּי כְּיוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב. שׁוֹאֵל הַיּוֹר הַחַיִּים הַקְדוּשׁ, לִשְׁם מַה הִיָּה צִדִּיק יַעֲקֹב לְבָקֵשׁ מַעֲשֵׂה שִׁישְׁבַּע לוֹ עַל הַמְכִּירָה וְלֹא הַסְתַּפֵּק בַּמְכִּירָה בְּלִבָּד?

ג. המעניין הוא שהמכנה המשותף שבין שתי הפרשיות הללו הוא שגם הברכות היו צריכות להמכר עם מאכלים, שכך אמר לו יצחק לעשו שיביא לו ציד בעבור תברכני נפשך, וגם הבכורה נמכרה תמורת נזיד עדשים אותם הכין יעקב. והשאלה מה עניין המאכלים לבכורה ולברכה?

ד. דבר השבועה אותה ביקש יעקב מעשו תובן מהדין של קניין בדבר שאין לו קצבה או בדבר שלא בא לעולם. אדם שנותן לחברו מתנה שאין לה קצבה, כגון שאומר לו שיתן לו במתנה הרבה כסף ולא אומר כמה, או שאומר לו שיאכיל אותו למשך כל ימי חייו, אין לו עליו כלום ולא נעשה שום קניין והתחייבות בדבריו כיון שלא קצב כלום אלא אמר דברים כלליים, ובאופן זה אין תפיסה על פי ההלכה. וכך כותב הרמב"ם (פ"א מהל' מכירה הל"ז) "חייב עצמו בדבר שאינו קצוב, כגון שאמר הריני חייב לזון אותך או לכסות חמש שנים, אע"פ שקנו מידו לא נשתעבד, שזו כמו מתנה היא ואין כאן דבר ידוע ומצוי שנתנו במתנה, וכן הורו רבותי". (יש דעות בפוסקים בדין זה, יש אומרים שזיון אותו שנה ויש אומרים שלא זיון אותו כלל).

ה. יש עוד דין בגמרא של מכירת דבר שלא בא לעולם (בב"מ ל"ג ע"ב ועוד). הרמב"ם מסכם הלכות מכירת דבר שלא בא לעולם וכך כותב בתחילת העניין (פ"ב מהל' מכירה הל"א) "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, בין במכר בין במתנה בין במתנת שכר מרע, כיצד מה שתוציא שדה זו מכור לך, מה שתוציא אילן זה נתון לך, תנו מה שתלד בהמה זו לפלוני, לא קנה כלום וכן כל כיוצא בזה". כלומר, שאם אדם אומר לחברו שאין לו

דעת הבי"ח

הבי"ח אומר דעה שלישית בעניין הזה, ולדעתו מי שאוכל בשבת שהיא ער"ח ונמשכה סעודתו עד הלילה, אינו מזכיר אלא 'רצה' משום שבת, ולא אומר 'יעלה ויבא', ואפילו אם המשיך לאכול בלילה.

דעת רבנו זלמן

רבנו זלמן בשו"ע שלו עושה פשרה בין השיטות ואומר שאם אכל כזית בלילה, יזכיר את שניהם [כדעת ה"ט"ז]. - ואם לא אכל בלילה, לא יזכיר אלא את של שבת [כדעת המ"א].

דעת ה'בן איש חי'

דעת ה'בן איש חי' היא שתמיד אזלינן בטר עיקר סעודה, ואם המדובר הוא בשבת, בין אם אכל בערב שבת מבעו"י ונמשכה סעודתו עד הלילה ובין אם אכל בשבת ונמשכה סעודתו עד ליל מוצ"ש הדין שונה, כיון שבשבת יש הארה מיוחדת, והיא הקובעת, וכדלעיל. לגבי סעודה שאכל בשבת ונמשכה עד הלילה שהיא גם ליל ר"ח, אין שום נ"מ להזכרת 'יעלה ויבא', לפי שגם במוצאי שבת נמשכת הארת השבת, ואין שום הארת ראש חודש מבעוד יום, לפיכך אזלינן בטר הארת שבת. ודין זה כבר הזכרנוהו לעיל בסעודת פורים שנמשכה עד הלילה, שאין שום הארה של פורים שממשיכה לתוך הלילה, ועל כן הדין שלא מזכיר 'על הניסים', והה"ח הכא (ומה שאומר ה"ט"ז שנהגו העולם לומר 'על הניסים' בלילה, לדעת ה'בן איש חי' הוא טעות ובמקומו לא ראה שנוהגים כן), והנה דעתו כדעת הבי"ח. ואולי ניתן לצמצם את המחלוקת ולומר שדעתו של ה'בן איש חי' שלא אומרים 'יעלה ויבא' היא דוקא באופן שלא אכל משחכשה כלל, אבל אם אכל, אולי דעתו תחבור לדעת ה"ט"ז.

דעת המשנה ברורה

המשנה ברורה מביא את הדעות השונות, בתחילה כותב שאם לא אכל בלילה, יזכיר של שבת - ואם אכל בלילה, יזכיר של ראש חודש. - ואחר כך הביא שיש אומרים שצריך להזכיר את שניהם, ולא הכריע מה לעשות למעשה. וז"ל המ"ב: (סי' קפ"ח ס"ק ל"ג) "ולפיכך, אף אם חל ר"ח במו"ש יזכיר בבהמ"ז של שבת לבד ולא של ר"ח. ודוקא כשגמר סעודתו מבעוד יום אבל אם אכל פת גם בלילה ויש עליו חיוב להזכיר גם של ר"ח - ושניהן אי אפשר להזכיר דהוי תרתי דסתרי - דהיאך יאמר ביום השבת הזה ואח"כ יאמר ביום ר"ח הזה דהא ר"ח הוא ביום א'. וא"כ מוטב להזכיר של ר"ח דזה יש חיוב לכ"ע משא"כ בהזכרת שבת דיש פלוגתא בין הראשונים אם חייב להזכיר כלל כשמברך במו"ש (ואף דאנן פסקין כאן בש"ע דאזלינן בטר מעיקרא וחייב להזכיר של שבת במו"ש מ"מ כאן שהוא מקום הדחק מוטב שיזכיר הזכרת שבת מפני הזכרת ר"ח דהוא חיוב לכ"ע) וכו'. וי"א דאם חל יו"ט או ר"ח במו"ש יזכיר רצה וגם יעלה ויבא דאזלינן בטר התחלת הסעודה וגם בטר שעה שהוא מברך בו ולא קפדינן במה דנראה כסותרים אהדדי דברצה נתחייב משעה שהתחיל הסעודה ביום ואח"כ כשנמשך הזמן ולא בירך והגיע לילה של יו"ט או של ר"ח ניתוסף עליו חיוב לזכור מעין המאורע של שעה שהוא מברך בו"י עכ"ל המעיין בדבריו רואה שאין הכרעה למעשה אלא הזכרת השיטות השונות.

קול צופיך

מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הֶרֶב מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

יחסו אל אחאב, מצד אחד עומד ואומר לו שהוא עובר ישראל על שהסית אותם ללכת אחרי הבעלים, ומצד שני משנס מתניו ורץ לפניו עד יזרעאל כעבד לפני המלך! אלא, אומר ה'אור החיים' הקדוש שסוף סוף אחאב הוא מלך וצריך לכבד אותו לפי גדולתו ומעלתו. גם אצל משה רבנו מביאים חז"ל שאמר לו הקב"ה שילך אל פרעה באופן שלא יפגע בכבודו ובגדולתו, וכן עשה. מכאן שצריך לכבד מלך לפי מעלתו.

יצחק עמוד הגבורה והתקיפות

לפי הדברים הנ"ל, אפשר להקשות על היחס שנותן יצחק אבינו לאבימלך למרות שהוא היה מלך פלשתיים. וכך כתוב בפרשה (שם כו כ"ז) "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִצְחָק מִדּוֹעַ בָּאתָ אֵלַי וְאַתָּה שָׁנָאתָ אֹתִי וְתִשְׁלַחְנִי מֵאֶתְכֶם". מצורת הפנייה שפונה יצחק אל אבימלך ומדבר אליו לא רואים שום כבוד אלא אדרבה זלזול ותקיפות. ושמה ניתן לומר שיצחק אבינו הוא עמוד הגבורה, ואין אצלו משוא פנים, אלא אומר מה שהוא חושב גם בנסיבות כאלו שעומד לפני מלך וכדומה.

תקיפותו של יצחק מול אנשי אינטרס

עוד ניתן לומר, שראה יצחק שלא באו אליו שם פיוס אלא לשם ניצול טובתו האישית ותו לא. וכך כתוב בתרגום יהונתן בן עוזיאל "וכד נפק יצחק מגרר אתיבשן ביריהון ואילניהון לא עבדו פירין וארגישו דבאין דתריכו יתיה והו להון כל דא ואזל אבימלך לוותיה מגרר ואתקיף ברחמיו למיזל עמיה ופיכול רב חיליה. ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לוותי דאצלי עליכון ואתון סניתון יתי ותרכתוני מלותכון. ואמרו מחמא חמינא ארום הוה מימרא דה' בסעדך דבזכותך הוות לן כל טבתא וכדו נפקתא מן ארען יבשו בירן ואילנא לא עבדון פירין ואמרנא נהדרינא לוותנא ותתקיים כדון מומטנא דהוות בינן ומבכין נהי בינן ובינך קים עמך". הנה רואים שכל מטרת רצונם בפגישתם עם יצחק היתה בגלל שהתייבשו בארותיהם אחרי לכתו של יצחק מהם, והבינו שהיו קיימים רק בזכותו, ועל כן רדפו אחריהם בראותם את הסכנה המאיימת עליהם ללא בארות המים. אמר להם יצחק שרואה הוא בפגישתם רק אינטרס ולא פיוס אמיתי, על כן פנה אליהם בתקיפות אופיינית לתכונותיו. כשראה אבימלך כך פנה אליו בטובות ובדברי פיוסים לרצותו.

פרשת מריבת הבארות

בפרשה מסופר על הבארות שנחפרו בימי אברהם, ושנסתמו בידי הפלשתים בשנאתם אותו על כי עצם מהם מאוד. (בראשית כ"ו ט"ו-ט"ז) "וַיִּקַּח הַבְּאֵרֶת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אַבְיָו בְּיָמֵי אַבְרָהָם אַבְיָו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עָפָר. וַיֹּאמֶר אַבְיָמֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מֵאֲדָרָא. כִּשְׂרָאָה כִּן יִצְחָק הִלֵּךְ לָגֵר לִשְׁבַת שָׁם, וְשֶׁב לַחֲפֹר אֶת בְּאֵרֹת הַמַּיִם שֶׁחָפְרוּ בְּיָמֵי אַבְיָו, וְכָתוּב שֶׁ שֶׁקְרָא לָהֶם שְׁמוֹת כְּאוֹתָם שְׁמוֹת שֶׁקְרָא לָהֶם אַבְיָו אֲבָרָה. (שם י"ז י"ח) "וַיִּגְדַּל מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל גֶּרָר וַיִּשָּׁב שָׁם. וַיִּשָּׁב יִצְחָק וַיִּחַפֵּר אֶת בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בְּיָמֵי אַבְרָהָם אַבְיָו וַיִּסְתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשְׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶן אַבְיָו". ואחרי כן מסופר בפרשה אודות המריבות שהיו לרועי גרר עם יצחק, והיו שם שתי בארות עם מריבות והשלישית היתה ללא שום מריבה; והנה אין הדברים כפשוטם, ולא בכדי התרחשו הדברים כך, אלא יש בזה רמז לעתידם של ישראל ולגורלם עד ביאת גואל צדק ובניין בית המקדש. בפרשה כתוב שהתחילו לריב רועי גרר עם רועי יצחק אודות הבארות שנתגלו, וקרא לבאר אחרי המריבה הראשונה עשק על שם שנתעסקו עמו.

עוב אולם יצחק עם הבאר ההיא, וחפר באר אחרת וגם שם התגלו מים חיים, והתחילו לריב גם עליה. כשראה יצחק שרבים גם על השניה אמר שאין זה אלא משנאה ולא מקנאה, וקרא לה שטנה. הלך יצחק משם וחפר באר שלישית, ולא היתה עליה שום מריבה, וקרא לה רחובות על שם שהרחיב ה' לנו ופרינו בארץ. וכך כתובים הדברים בפרשה (שם יט-כב) "וַיִּחַפֵּר יִצְחָק בְּנַחַל וַיִּמְצָא שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים. וַיְרִיבֻהוּ רְעֵי גֶרָר עִם רְעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמַּיִם וַיִּקְרָא שֶׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְׁקוּ עִמּוֹ. וַיִּחַפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיְרִיבוּ גַם עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שֵׁטְנָה. וַיִּעֲתַק מִשָּׁם וַיִּחַפֵּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֻבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עֲתָה הִרְחִיב ה' לָנוּ

שדה עדיין, אבל לכשיקנה ויטע שם עץ תפוחים ויצמחו בו פירות יתן לו תפוי"ע במתנה. - בדבר זה אין שום קניין כיון שאין לו שדה ואין לו תפוחים, ויש בזה קניין בדבר שלא בא לעולם כלל, ולא תופס בו קניין כלל. אבל אומר הרמב"ם שנסבע לחברו לתת לו מתנה בדבר שלא בא לעולם, כגון שאמר לו אני נשבע שאם אקנה בית אתן לך לגור בו, או שנשבע לו שאם יקנה שדה ויהיו לו עצי תפוחים יתן לו במתנה מאותם התפוחים, תופס הקניין וההתחייבות, וחבירו יכול לתובעו על כך, למרות שהשבועה היתה על דבר שלא בא לעולם. וכן דבר שאין לו קצבה, אם נשבע לחברו שיאכילו למשך כך וכך שנים מחוייב מכם שבועתו. (דרך אגב זהו אחד המקומות היחידים שהראב"ד כותב על הרמב"ם שהוא פסק יפה ונכון בדיון זה).

נ. לפי דברים אלו מובן למה רצה יעקב שעשו ישבע לו על המכירה שעשו ביניהם, לפי שחשש יעקב שמא יעשה עשו עמו 'חכמות' ויאמר לו שמכר לו דבר ללא קצבה או דבר שלא בא לעולם כיון שבפועל לא באה בכורתו לידי ביטוי ואין זה נ"מ אלא לתקופה יותר מאוחרת כגון בענייני ירושה ונחלה וכדומה, על כן אמר לו יעקב שישבע לו, ובאופן זה תופס המכר גם אם אין בו קצבה או שהוא בדבר שלא בא לעולם. כך שריין יעקב לעצמו את המכירה ללא עוררין וערעורים.

ז. בעניין האכילה המוזכרת בתורה, שהיו צריכים לעשות את המכירה של הבכורה סביב מאכלים, וכן את נתינת הברכות סביב מאכלים, ביאור הדברים הוא כדלהלן. רבקה אמנו לא שתפה את יצחק אבינו אודות הקעוץ המוזר המפוצל באישיותו, שמפרסם לצאת בעוברה מול פתחי בתי מדרשות לא פחות ממה שפרסם לצאת בעוברה מול פתחי עבודה זרה. וטעמה ונימוקה עמה, שלא רצתה לצער את יצחק בדבר זה; ועוד טעם, משום שאילו היתה מספרת דבר זה ליצחק היה מאשים אותה ואומר לה שזה קורה מכיון שנדלה בבית רשע, ונכנסה לבית גדולי הדור, וכנראה שֶׁהַקְעוּץ ירש את שתי התכונות יחד. בעצם, יש ברשותו של עשו תועלת ליעקב, וכמו שאומר האלשי"ך הקדוש. ה'אלשי"ך הקדוש' שואל על מה שכתוב בבניא (יהושע כ"ד ד) "וַאֲתָן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו", וכי איזו מתנה טובה זאת שנתן לו את עשו, בשלמא יעקב מובן מה שאומר הקב"ה 'וְאֵתָן' לו בלשון מתנה, לפי שזו מתנה טובה מאוד, אבל מה שידך לכלול את עשו במתנה זו? על זה אומר האלשי"ך הקדוש שלכל אדם ואדם יש תכונות טובות וחוביבות וגם תכונות רעות ושליליות. הקב"ה רצה שיעקב יהיה תם, כלומר תמים לחלוטין ללא שום מום ורע. אבל הרי יש בו תכונות רעות מכח הטבע שיש בכל אדם, מה עשה הקב"ה? העמיד לרשותו כנגדו את עשו שיטול לעצמו את כל התכונות הרעות מצד הטבע שיש ליעקב, כדי שיישאר יעקב תמים לחלוטין, ועל כן שידך לקרוא לו מתנה טובה לפי שהוא באמת מתנה טובה שמטרתו לסייע ליעקב להגיע לתכלית השלמות. יצחק אבינו ידע שיש בעשו דבר שהוא תועלת ליעקב, ועל כן היה צריך לעשות סעודה לכבוד ברכתו שיעיד לו. גם כשרצה יעקב אבינו לקבל את בכורתו של עשו, היה צריך לעשות זאת עם סעודה וקניין גמור, שלא יאמר שיש לו חלק בגדולתו של יעקב.

קשר המריבה על הבארות לימינו ולעתיד לבוא

כבוד למלך ישראל אפילו אם הוא עובר ישראל

בבניאים מתואר עימות קשה שהיה בין אליהו הנביא לבניא המלך אחאב, וחילופי הדברים הקשים שהיו ביניהם. (מלכים א' פ"ח) "וַיְהִי כִּפְאֻת אַחְאָב אֶת אֱלִיהוּ וַיֹּאמֶר אַחְאָב אֵלָיו הֲאֵתָה זֶה עִבְרִי יִשְׂרָאֵל. וַיֹּאמֶר לֹא עִבְרָתִי אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם אֵתָה וּבֵית אֲבִיךָ בְּעֶזְבְּכֶם אֶת מִצְוֹת ה' וְתִלְךְ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים". ואחרי כן שלח אליהו לקבץ את כל ישראל ואת כל נביאי הבעל, והוכיחם על דרכם ובנה מזבח וכו'. ואמרים חז"ל שכשראה אחאב את הנס שנעשה לאליהו, ושלקח את נביאי הבעל אל נחל קישון ושחט אותם שם, ביקש ממנו רחמים, אבל לא רצה לשמוע אליו, אלא אמר לו שהוא רמאי. קרע אחאב בפניו את בגדיו, והראהו שהוא לבוש שק על בשרו. אמר אליהו, סימן הוא שהוא עשה תשובה, ועלה להר הכרמל מול הים להתפלל על הגשם ונתן ראשו בין ברכיו עד שנעור אמר לו בשביעית שראה עב קטנה ככף איש עולה מן הים, ואז הגיע גשם גדול. אחרי כן הלך אחאב ליזרעאל, וכתוב שם (שם מו) וַיֵּד ה' הִתְהַלֵּךְ אֶל אֱלִיהוּ וַיִּשָּׁשׁ מִתְּנִי וְנָכַז לִפְנֵי אַחְאָב עַד בֹּאֲכָהּ וַיִּזְעַקְלָהּ". שואל ה'אור החיים' הקדוש, איך זה הפך אליהו את

קול צופיך

מנן הראשון לציון הרה"ג המקובל הא-לקי
הרב מרדכי אליהו זצוק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מנן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו זצוק"ל

ופרינו בארץ. לכל מריבה ולכל באר עם שמותם יש משמעות לעתיד עם ישראל.

בארות גר נגד בארות פלשתים

על המשמעות שבפרשת הבארות מבארים המפרשים באופן שונה, הרמב"ן, הכלי יקר והחיד"א. בתחילה באו הפלשתים בטענות ליצחק ואמרו לו שאין הוא אלא מרגל, וכי הוא חפר את הבארות לטובת אויביהם. עזב אותם יצחק, וחפר את הבארות של אביו, ואמרו אז"ל על זה שעל כל באר שהיה חופר בגר, היתה באר אחת מתייבשת בארץ פלשתים.

בארות המים של אברהם אבינו כנגד התורה שהפיץ עם חסד בעולם

בעניין הבארות של אברהם שחפר אותם שוב יצחק, לומדים דבר חשוב מעבר לפשטם של דברים. אברהם אבינו היה איש ועמוד החסד, היה הולך ממקום למקום לעשות חסד עם הבריות, ובדרך היה מפיץ אמונה בהש"ת, כמו שכתוב ואת הנפש אשר עשו בחרן, והכל היה בדרך של חסד ורצון לעזור ולהיטיב עם הזולת. רצה יצחק אבינו להמשיך את דרכו של אביו, אלא שרצה לחדש בה דבר; הוא רצה להפיץ בעולם מסירות נפש. על זה אמרו לו שיוכל לעשות הכל, רק בהתבססו על הדרך של אביו אברהם, אבל לא יוכל לעשות דבר בעולם שהוא מחודש בדרך חדשה שלו בלבד. גם יעקב אבינו שהמשיך בבנינו של עם ישראל, בנה על שיצקו וייסדו אביו וסבו הגדולים. הוא היה איש האמת והתורה, הוא למד תורה מתוך מסירות נפש אותה ייסד יצחק אביו, ומתוך אהבת ישראל וחסד עם כל אחד ואחד.

אם אין חסד, אין תורה. אם אין מסירות נפש גם אין תורה שלא נקנית אלא למי שממית עצמו עליה. דברים אלו רמוזים כאן בפרשה. אותם בארות המים, הם הדרך של התורה שהפיץ אברהם אבינו בדרך של חסד בעולם, וכמו שאומרים חז"ל שתורה נמשלה למים, ואין מים אלא תורה. אמר יצחק, שימשיך להשקות את כל העולם כולו מאותם המים, ולא ישנה מדרכו כלום. וזה שכתוב שקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו, ללמדנו שלא ישנה מהם ומדרכו כלום, אלא המשיך את דרכו של אביו על כל התמסרותו לחסד, עם כל אחד ואחד. מכאן עלינו ללמוד לדורות כולם שאין שום אפשרות לשנות מאומה מהתורה, לא של אברהם אבינו ולא של משה רבנו כי הוא זה. ייבטלו כהנה וכהנה ולא תבטל אפילו אות אחת מתורתנו הקדושה.

הגויים רוצים עוד ועוד...

עוד ניתן ללמוד מהפרשה את גישתם של שונאי ישראל בכל מה שקשור למשאל ומתן ולחלוקה ביניהם לבין ישראל. כתוב בפרשה שרבו רועי גרר עם רועי יצחק אחרי שכבר היתה חלוקה ביניהם. וכך כתוב "וַיִּרְאוּ רֹעֵי גֵרָר עִם רֹעֵי יִצְחָק לֹאמְרֵי לָנוּ הַמַּיִם. וְלִכְאוּרָה מֶה לָּהֶם וְלַעֲשׂוֹק שֶׁהֵמָּה שֶׁלָּהֶם, הֲלוֹא כָּבֵד עֹז אֹתָם, וְכָבֵד נָתַן לָהֶם אֶת הַבְּאֵרוֹת הָרְאוּשִׁינִים שֶׁרָבוּ עֲלֵיהֶם, וְכָבֵד הִיתָה חֲלוּקָה בֵּינֵיהֶם לַמְּרוֹת שֶׁהַבְּאֵרוֹת הֵיוּ שֶׁל אֲבֵרָהָם אֲבִיו; וְאִם כֵּן מֶה לָּהֶם וְלַעֲשׂוֹק שׁוֹב עַל הַבָּאֵר הַזֹּאת? אֲלֵא מִכָּאן שֶׁדָּרַכְתָּ שֶׁל שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הֵינּוּ שְׂרוּצִים וְיִמְדוּ עוֹד מִמָּה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם. גַּם אִם נִוְתַּנִּים לָהֶם שְׂטָחִים שִׁיחֵיו בְּשִׁלְטָתָם לֹא יִסְתַּפְּקוּ בִּזֶּה אֲלֵא יִרְצוּ דוּקָא אֶת מֶה שִׁישׁ לְיִשְׂרָאֵל. וְאִפְּלוּ אִם בְּעִלְלֵי רֹאשִׁים שֶׁהִקְבִּי עָזְרָה וְכַבְּשׁוּ אֶת הָאָרֶץ וְשִׁלְּהֶם הֵיא כְּדִין, אִף עַל פִּי כֵן יִרְצוּ לְהוֹסִיף לְחַלֵּק דוּקָא מִמָּה שִׁישׁ לְיִשְׂרָאֵל.

ארץ צבי

על חפירת שלושת הבארות ועל המריבה שהיתה על שתי הבארות הראשונות כתוב בפרשה: (שם כ כב) וַיִּרְאוּ רֹעֵי גֵרָר עִם רֹעֵי יִצְחָק לֹאמְרֵי לָנוּ הַמַּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם הַבָּאֵר עֶשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ עִמּוֹ. וַיִּחְפְּרוּ בָּאֵר אַחֶרֶת וַיִּרְאוּ גַם עֲלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטִנָּה. וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם וַיִּחְפֹּר בָּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא כָּבוּ עֲלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחוּבוֹת וַיֹּאמְרוּ כִּי עֲתָה הָרְחִיב ה' לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִפְּרִשְׁתָּהּ שֶׁהָיָה שָׁקָר לְשִׁלְשִׁית רְחוּבוֹת כִּי הָרְחִיב ה' לָנוּ, שִׁישׁ אֹמְרִים שֶׁאֲרָצָנוּ הִיא אֶרֶץ קִטְנָה וְאֵין בָּהּ מָקוֹם לְקַלּוֹט אֶת כָּל הַיְּהוּדִים כֻּלָּם, עַל זֶה אֹמֵר יִצְחָק, שֶׁבִּסּוּפוֹ שֶׁל דָּבָר הָרְחִיב ה' לָנוּ, וְיֵשׁ בָּהּ מָקוֹם גַּם לַיְּהוּדִים הַקִּיּוּמִים וְגַם לַפְּרוֹת וְלַרְבוֹת בָּהּ מְאֹד מְאֹד.

ביאור הרמב"ן על הבארות (שמרמזים על שלושת בהמ"ק) על שתי בארות היתה ליצחק מריבה עם רועי גרר ואילו בבאר השלישית שחפר לא היתה שום מריבה. אומרים המפרשים שזה בא לרמוז על בתי מקדשותינו, הראשון והשני שחרבו בעו"ה ועל הבית השלישי שייבנה בב"א, ולא תהיה עליו שום מריבה ושום ערעור משום צד אומה ולשון. בפרשה כתוב שלבאר הראשונה שרבו עליה קרא יצחק עֶשֶׂק על שם שהתעסקו עמו. וכך כתוב (שם שם) "וַיִּקְרָא שֵׁם הַבָּאֵר עֶשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ עִמּוֹ". אומר על זה הרמב"ן וז"ל (בראשית כ"ו) "וַיִּקְרָא שֵׁם הַבָּאֵר עֶשֶׂק - יִסְפָּר הַכְּתוּב וַיֹּאדָם בְּעֵינֵי הַבְּאֵרוֹת, וְאֵין בְּפִשְׁטוֹ הַסִּפּוּר תּוֹעֵלֶת וְלֹא כְבוֹד גָּדוֹל לַיִּצְחָק, וְהוּא וְאֲבִיו עָשׂוּ אוֹתָם בְּשׁוֹה, אֲבָל יֵשׁ דְּבָר עֵינֵן נִסְתָּר בְּתוֹכָם, כִּי בֹא לְהוֹדִיעַ דָּבָר עֲתִיד.

כי "באר מים חיים" ירמוז לבית אלקים אשר יעשו בניו של יצחק, ולכן הזכיר באר מים חיים, כמו שאמר (ירמיה יז יג) 'מקור מים חיים את ה'. וקרא הראשון עֶשֶׂק, ירמוז לבית הראשון אשר התעשקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו. והשני קרא שמה שטנה, שם קשה מן הראשון, והוא הבית השני שקרא אותו כשמו שכתוב בו (עזרא ד ו) ובמלכות אחשוורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם, וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה.

והשלישי קרא רחובות, הוא הבית העתידי שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה, והקל ירחיב את גבולנו, כמו שנאמר (דברים יט ח) ואם ירחיב ה' אלקיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד. וכתוב בבית השלישי (יחזקאל מא ז) ורחבה ונסבה למעלה למעלה, ופרינו בארץ, שכל העמים יעבדוהו שכם אחד". דברים נפלאים אשר מהם נלמד לצפות לבית השלישי או ולבית גואל שיבנה אותו במהרה, יען אז תהיה לנו הרווחה ופרינו ורבינו בארץ.

ביאור הכלי יקר על מריבות הבארות (רמז למריבות מלכי ישראל שגרמו להחרבת הבתים)

הכילי יקר מביא את פירושו של הרמב"ן ומוסיף עליו עוד תוספת משלו. וז"ל המתקן י"ח הרמב"ן וכן בספר תולדות יצחק וכן בספר מנורת המאור, לפי שכל מה שאירע לאבות ה' סימן לבנים על מן מרא' מקום לדרוש כל ענייני הבארות אלו על שלשה בתי מקדשים שנקראו באר מים חיים, כי כשם שעשו מריבה על שני בארות והשלישי קרא רחובות, כך במקדש ראשון עמו האומות מריבה עם ישראל עד שהחריבוהו. אבל השלישי שיתנה במהר' בימינו קרא רחובות. ואוסף אני משלי להרחיב פרטי העניינים שיסכימו עם דרוש זה ובו יתורץ מה שנא' 'כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ', כי כיפ הנראה שמאמר 'ופרינו בארץ' עינו טעם ללשון רחובות ע"כ ארחיב בו הדבר בפרטי העניינים שכולם מתאימים עם מה שקרא לנו ומה שיהיה באחרית הימים. כי ידוע מה שארז"ל מכסת יומא פרק א' שבבית ראשון היה מצה ומריבה ושנאת חנם בין נשיאי ישראל שנקראו רועים כמ"ש 'והקיימותי עליו רועים' ונחרב הבית בסיבת המריבה שהיה בין מלכי ישראל ומלכי יהודה.

ובבית שני היתה מדת השנאת חנם בין כל ישראל כי פשה הנגע בכולם עד לאין מרפא. על כן כתיב בבאר ראשון 'ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק' לרמוז גם לעתיד שתהיה מריבה בין רועי ישראל ואגב גררה רבו גם רועי האומות עם ישראל. על כן קרא שם הבאר עֶשֶׂק כי התעשקו עמו כי יש הבדל בין שנים המתקוטטים על דבר איזו עסק שבניהם לבין שנים המתקוטטים בחנם על לא דבר כהנהג גורינו. וזה ההבדל בין בית ראשון לשני כי השנאה שהיתה בין רועי ישראל בבית ראשון היתה על עסק המלכות כי נחלק' מלכי ישראל וטבע הענין נותן שאין מלכות נוגעת בחברתה, ע"כ חשב כל אחד מהם שחבירו יכנס בגבולו, וע"י עסק זו רבתה המשטמה ביניהם. אבל השנאת חנם של בית שני ה' בחנם על לא דבר כי אפי' הפחותים היו שונאים זה לזה על לא דבר, כי על כן נקרא שנאתם שנאת חנם אע"פ שלא ה' לאחד שום עסק עם חבירו. ואין זה כי אם רועי לב והשטן ה' מרקד ביניהם להכשיל' זה בזה, כי מצא האלקים עוונם במקום אחר, על כן הסיתם זה בזה למצוא עונו לשנוא. לכן ויחפרו באר

קול צופיך

מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג הַמְּקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הֶרֶב מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

יבאו לריב עם יצחק, הלא הוא בא ללמד סניגוריה על עם ישראל. -אלא מכאן צא ולמד מה שעושים המוסלמים והנוצרים ולקחו חלק מהתורה, המוסלמים באו ולקחו חלק מהתורה ואומרים לנו המים. גם הנוצרים לקחו חלק מהתורה וצועקים לנו המים. עליהם לדעת שהכל שלנו, שלא יחשבו שכל אחד יגנובו ויאמרו לנו המים. שיגנובו כמה שרוצים, אבל שידעו שלמרות ואחרי הכל המים אינם לעם ישראל.

הזממה שנכשלה

מסופר על רב גדול, שהמלך בא לבקר בקהלתו. היה למלך שר שהיה ממונה על הטקס המיוחד, והיה שונא ישראל מובהק. כשבא המלך, באו להקביל את פניו, וארגן אותו השר שיצטרפו למקבלי פני המלך גם נציגי וראשי המוסלמים והנוצרים. רצה השר להשפיל את היהודים בעיני המלך והעם, וסידר את הליווי באופן שילכו כומרי המוסלמים והנוצרים בשורה אחת עם המלך, ורב היהודים ילך מאחוריהם, כך שתבלוט שפלותם בפחיתותם בעיני כולם. הגיע המלך, והכל נעשה כפי שזמם אותו שר רשע. משראה כך המלך, פנה ליהודי ושאל אותו מדוע אין הוא מצטרף לשורת הכבוד המלווה את המלך מלפנים, ובמקום זה הולך לבדו מאחור? אילו היה הרב אומר למלך שהכל נעשה ביוזמתו של אותו רשע, היה בודאי שומר לו טינה על כך והיה נוקם בו. חשב הרב ואמר למלך שאדרבה זוהי הדרך הנכונה והנבונה בה נהג השר בסידור שכזה, שכן נוהג העולם שהאב החולך עם בניו באופן שבניו מלפניו והוא מאחור כדי שישמור עליהם ויראה את מעשיהם בדרך. הבין המלך מתוך דברי הרב היהודי את מה שהתרחש, וצחק מחכמתו של היהודי, ונתהפכה זממתו של אותו רשע על פניו, לפי שכעסו של המלך נפנה אליו איך זלזל כך בשיירה של המלך להוליכה מלפנים כ"ללדים" אחרי אביהם, ופני המן חפו.

שטנה של האומות ושטנה של היהודים בתוכנו

לאורך כל הדורות מנסים אה"ע 'לשחוב' מהתורה שלנו דברים חשובים, עליהם לדעת שהכל מתורתנו הקדושה. גם בני נח שמקיימים שבע מצוות שנצטוו עליהם, צריכים לדעת בפירוש שהוא מציווי של בורא העולם. ואם לא אומרים כן בפירוש, אין שום ערך ושום תועלת בזה וכאילו לא עשו כלום, עד שידעו ויקיימו את מצוותם מפני שממ"ה ציווה כך ולא משום שהמלך ציווה.

לצערנו הרב ובעונותינו הרבים, גם היהודים מתעסקים בבאר הזאת היא בארה של תורה, ומכניסים בו רעל, בטענה שצריכים לשפר ולהתקדם ולא להשאר בדברים ישנים ו'פרימיטיביים'. זה הדבר הגרוע ביותר, עי זוהי השטנה האמיתית, שלשמה נעשו דברים אלו כולם. אפילו הגויים מאמינים ביסודותינו באבות הקדושים, ובתורה שקבלנו אותה, ואילו היהודים שלנו רוצים לעקור את זה. פעם רצו לעקור מהתפלה את ברכת 'המחזיר שכינתו לציון' וקצרו את זה, וכשראו שלא הלך להם אז הדביקו את זה בחזרה כמו טלאי. כשאומרים ברוך אתה ה', הרי הם לא מאמינים. וזו היא השטנה, וכשאומות העולם לוחצים עלינו, אז נחמתנו היא שעת צרה היא ליעקב וממנה ייושע, ואז נחפור באר אחרת וה' ירחיב לנו ופרינו בארץ ונזכה לגאולה שלמה בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן.

פינת השאלות

את השואל מכבד הרב אריה לוי שליט"א מנהל הפרוייקט. ערב טוב כבוד הרב, לכבוד המאזינים ולכבוד הצופים. לפי המלצת מורנו ורבנו אנחנו נכבד את השואלים הראשונים מאולן מורה ואחר מכן את הישוב ביתר עלית.

בעניין ברכת הגומל כאשר לא נפגעים מהתקפת מפגעים

שאלת המאזין (הרב אליקים לבנון):

שלום וברכה ערב טוב לכבוד הרב (-שלום וברכה [הרב]). אנחנו מתחבטים לעתים בשאלות של ברכת הגומל, הואיל שארבעה צריכים להודות, ואנחנו צריכים להודות גם על דברים אחרים. השאלות העקרויות הם לדוגמה, אנחנו מותקפים באבנים או בבקבוקים ולפעמים מעבר לזה, וברוך ה' אף אחד לא נפגע לא ברכוש ולא בנפש. אמרו לנו שאם סתם סלע מתגלגל מהר

אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה לא הזכיר במריבה זו הרועים כמו למריבת בית שני שהיתה בכל ישראל, על כן קראה שטנה כי לא מצאו סבה אל דברי ריבותם כי אם מה שהיה ודאי השטן מרקד בין קרניהם אשר בהם יגנחו זה לזה כמ"ש 'ויכשלו איש באחיו'.

ובבאר השלישי לא רבו עליה כי הבית המקדש השלישי יבנה על ידי מלך המשיח שני בו למרבה המשרה ולשלום אין קץ כי אך שלום ואמת יהיה בימיו, על כן נקרא רחובות כי אז ירחיב ה' את גבולם כי בזמן שהמריבה מצוייה או שני עברים נצים אף בהיותו בעיר גדולה כאנטיוכיה, לא נשא אותם לשבת יחדיו. ואף במקום רחבת ידיים מאוד זר להם המקום ולא יסבלם כאשר בעונינו עוד היום מנהג זה מצוי בינינו ובהפך זה בזמן ששלום על ישראל, ואע"פ שפרינו בארץ יהיהו הדרים עליה רבים עד מאוד מ"מ רחבת ידים להם ואין צר להם כדמסיק במסכת סנהדרין פרק ע' 'כד הוה רחימתין עזיזא אפותיה דספסיר הוה שכיבן והשתא דלא סגי רחימתין פוריא בת שיתין גרמידי דלא סגי לן. ע"כ נאמר כי הרחיב ה' לנו, אף ע"פ שפרינו בארץ ויהיו הדרים עליה רבים מ"מ הארץ לפנייהם רחבת ידיים. ועוד שמצינו בבית שני שמחמת המחלוקת יצאו שלימים וכן רבים מן הארץ מרתת יושבי בה. על כן אמר שבזמן מציאת השלום ופרינו בארץ כי לא יצטרכו לצאת מתוכה" עכ"ל.

היתה תקופה שרבו מלכי יהודה עם מלכי ישראל ונפרדו, חלקם התרחקו מה' וסנחריב הגלה אותם, וחלקם נשארו בארץ (יהודה ובנימין) עד שבא נבוכדנצר והגלה אותם. וזהו שאמר, שראשי הציבור התחילו לדאוג לכלל ישראל, וכמו שכתוב 'ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל, מכאן שראשי הציבור צריכים לדאוג לצרכי כלל ישראל ולא לצרכי עצמם. בבית שני היתה שנת חנם, ולא שמעו לרבנים ומרדו נגד ריב"ז. האחד היה שורף את התבואות של השני; ונחלקו בבית המקדש, כאשר כל אחד נפנה לפינה אחרת לשמור על ביהמ"ק עד שנחרב. בא יצחק ומזהיר את העם שלא להגרר אחרי דברים אלו ולתוצאות המרות. ויחפרו באר אחרת, זהו לעת"ל שיהיה רק שלום וירחיב את גבולותינו ויחזיר את חלקינו שלקחו מאתנו אה"ע. 'ולא נשא אותם הארץ לשבת יחדו, מכאן שכשיש אהבה, אפילו על חודו של חרב ישנים; וכשיש שנאה - כל העולם כולו צר, וכמו שראינו בקין והבל. כשנגיש את האהבה והאחוה והאחדות של ישראל, אז יפרינו בארץ.

ביאור החיד"א על הבארות (כנגד המוסלמים והנוצרים שגנובו חלקים מתורתנו ואומרים שזה שלהם)

גם החיד"א מוסיף נופך משולו לדברים הנ"ל. הוא מביא את דברי חז"ל שלע"ל אומר הקב"ה לאברהם וליצחק וליעקב שבניו חטאו. (שבת פ"ט ע"ב) "לעתיד לבא יאמר לו הקדוש ברוך הוא לאברהם בניך חטאו לי - אמר לפניו רבונו של עולם ימחו על קדושת שמך. אמר, אימור ליה ליעקב דהוה ליה צער גידול בנים, אפשר דבעי רחמי עליהו. אמר ליה בניך חטאו - אמר לפניו רבונו של עולם, ימחו על קדושת שמך. אמר, לא בסבי טעמא, ולא בדרדיק עצה. אמר לו ליצחק בניך חטאו לי - אמר לפניו רבונו של עולם, בני ולא בניך? בשעה שהקדימו לפניך נעשה לנשמע, קראת להם בני בכורי, עכשיו בני ולא בניך? ועוד, כמה חטאו? כמה שנותיו של אדם - שבעים שנה, דל עשרין דלא ענשת עליהו - פשו להו חמשיין. דל עשרין וחמשה דלילותא, פשו להו עשרין וחמשה. דל תרתי סרי ופלגא, דליווי ומיכל ודבית הכסא, פשו להו תרתי סרי ופלגא. אם אתה סובל את כולם מוטב, ואם לאו, פלגא עלי ופלגא עליך. ואם תמצא לומר כולם עלי - הא קריבית נפשי קמך. פתחו ואמרו כי אתה אבינו. אמר להם יצחק: עד שאתם מקלסין לי קלסו להקדוש ברוך הוא, ומחוי להו יצחק הקדוש ברוך הוא בעינייהו. מיד נשאו עיניהם למרום ואומרים אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל, אלא שזכותו גרמה לו דכתיב בחבלי אדם אמשכס בעבתות אהבה ואהיה להם כמרימי על על לחיהם ואט אלו אכיל"ל. צועק יעקב להקב"ה וכי הם לא בניך? ולא רק זה, אומר יצחק, הרי חיי האדם ושנותיו מעט, תוציא עוד ועוד נשארו שש שנים ורבע, כאשר יהיו פלגא עליו ופלגא עליו. ואם לא, אז קבל את מסירות נפשי שקרבתי על גבי המזבח. לפי זה, איך

קול צופיך

מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג הַמְקוּבֵּל הָא-לֵקִי
הַרְבֵּי מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

תולדות - תשנ"ח - מאת מאת מִן הָרֹאשׁוֹן לְצִיּוֹן הָרֶה"ג מֵרַדְכִי אֱלִיהוּ זְצוּק"ל

הלכה, ואחר כך לומדים זוהר. היתה ישיבה שהיו לומדים בה כל היום גמרא. היתה ישיבה שהיו לומדים בה חצי יום גמרא וחצי יום הלכה. יש סדרים שונים של ישיבות שהנהיגו גדולי וגאוני עולם, למדו שם ה'אור החיים' הקדוש, החיד"א, הרש"ש, ולכל ישיבה סדרים מיוחדים לה.

לבעלי תשובה – אילו היה אפשר לומר לבעל תשובה תלמד שולחן ערוך אורח חיים בלבד, יומר ולילה עד שתגמור אורח חיים. אני לא אומר יורה דעה, חושן משפט, אבן העזר, אלא אור החיים בלבד. אמנם גם ביורה דעה יש הלכות חשובות שצריכים לדעת אותם, כגון מליחה ובשר בחלב ותערובות, ועוד רבות וחשובות. גם באבן העזר יש הלכות יחוד ושאר דברים שצריך לדעת אותם. יש גם בחושן משפט הלכות ודינים שבין אדם לחברו. אף על פי כן, אני אומר שצריכים לדעת בראש ובראשונה אור החיים, שידע מה אדם צריך לעשות. ואם לא יכול ואין לו כח, לפחות ילמד קיצושי"ע אם הוא אשכנזי, או ילמד 'בן איש חי' אם הוא ספרדי. צריך לדעת הלכות המלוות את האדם בסדר יומו. ילמד גמרא ולא ידע איך נוטלים ידיים, או שילמד גמרא ולא ידע שמי ששונה פחות פחות משיעור, לא מצטרף לגבי חיוב ברכה אחרונה. ילמד ולא ידע שאם לוקח חומס אחד או צימוק אחד ללא חרצן, זה בעיה בהלכה.

לצערנו, היצר הרע אומר לאדם שמשעמם הדבר ללמוד כל היום הלכה, על כן שילמד חצי יום גמרא בעיון עם קושיות ותיורצין ופולפול, הכל טוב ויפה. ובחצי יום השנה ילמד הלכה. או הפוך שהחצי הראשון של היום ישקיע בהלכה, ואת החצי השני ישקיע בלימוד גמרא, וכך יעשה כסדר הזה עד שיגמור את כל אור החיים. אחרי שיגמור את אור החיים עם משנה ברורה וכף החיים, ואם ירצה להיות יותר חכם גם ילמד מגן אברהם וטורי זהב, אחר כך יוכל להתקדם יותר ויותר. והכל משום שכל השונה הלכות בכל יום זה דבר חשוב מאוד, ומובטח לו שהוא בן העולם הבא. בתחילת לימודו, כתוב בגמרא שישליש את לימודו, כלומר שיחלק את סדר לימודו במשך יומו לשלושה חלקים.

חלק אחד ילמד תנ"ך עם פירושים, בשליש השני ילמד גמרא, ובנוסף ילמד הלכה. ואחרי שילמד את התנ"ך, ביום ששי ילמד שנים מקרא ואחד תרגום עם פירוש, ואז מה שנשאר לו ילמד חצי הלכה וחצי גמרא. ואם רוצה ללמוד רמב"ם, הוא דבר חשוב ביותר. כל לימוד בתורה, וכל הסתכלות בתורה, כל הזכרת שם של אמורא הוא דבר חשוב מאוד, וקדושה עמו, ושכינה באה אליו.

אני רוצה לברך את כולנו בברכה ויתן לך האלקים מטל האלקים ומשמני הארץ, בגשמיים וברוחניים. יותר נכון ברוחניות וברוחניות, כמו הסדר שבפסוק, ויתן לך האלקים מטל השמים ואחר כך משמני הארץ. ומה שקיבל יעקב אבינו מיצחק אבינו בפעם השנייה, למרות שבפעם הראשונה ואמר על זה גם ברוך יהיה, אבל בפעם השנייה בירך אותו יצחק את יעקב ואמר לו וקל שקי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך את ארץ מגורייך אשר נתן אלקים לאברהם. לאברהם עשר אומות ולא שבע אומות, ויהי רצון שברכה זו תתקיים בנו בעגלא ובזמן קרוב ואמרו אמן.

*רוצים לקבל קול צופיך באמייל כל שבוע !!

שלחו לנו בבקשה באמייל ל- webmaster@harav.org

ללא כוונה, ולא פגע, אין לברך הגומל. אבל כאן שיש כוונה מצד מפגע לפגוע, האם יש צורך לעיתים כאלו לברך ברכת הגומל.

תשובת הרב:

קודם כל, יהי רצון שה' ישמור צאתכם ובואכם מעתה ועד עולם, לא פגע רע ולא אבן ולא שום דבר אחר, ושתמיד תלעו לחיים טובים ולשלום ותחזרו לחיים טובים ולשלום. למעשה, יש הבדל אם השואל הוא אשכנזי או ספרדי. כתוב בשו"ע (או"ח סימן ר"ט ס"ט) "הני ארבעה לאו דווקא, דה"ה למי שנעשה לו נס, כגון שנפל עליו כותל, או ניצול מדריסת שור וגניחותיו, או שעמד עליו בעיר אריה לטורפו, או אם גנבים באו לו אם שודדי לילה (אלו שזורקים אבנים נכללים בכלל כל המזיקים המזוכרים, שהם גם שוורים וגם שודדים וגם אריות טורפים ואיך שתמצא תקרא להם) וניצול מהם וכל כיוצא בזה, כולם צריכים לברך הגומל; וי"א שאין מברכין הגומל אלא הני ארבעה דוקא, וטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות".

לדעת מרן לא מברכים על מניעת אסון, וטוב לברך בלי שם ומלכות. אבל המשנה ברורה כותב על זה (ס"ק ל"א ול"ב) "אלא הני ארבעה - משום שמצויים ביותר תקנו עליהם ברכת הגומל משא"כ אינן שאינם שכיחים כלל אין לברך עליהם הגומל אלא בהני דנעשה להם נס יברך שעשה לי נס כשיגיע לאותו מקום. ומי שהלך בדרך אפילו שלא במקום סכנה ובאו עליו לסטים להרגו וניצול לכו"ע מברך ברכת הגומל. בלא הזכרת שם ומלכות - והאחרונים כתבו דהמנהג כסברא ראשונה וכן מסתבר". פעם היו אומרים בזמן הסנהדרין שאם זרק מישהו אבן על חברו, היו צריכים לברך הגומל דוקא היכא שניצולו מסכנה שיש בה כדי להמית, וממילא היו צריכים למדוד ולשקול ולשער אבן אבן כדי לדעת את מידת סכנתה אם יש בה כדי להמית.

אבל היום לא צריך למדוד כלום, שכן עיקר מטרתם אינה אלא לפגוע על מנת להמית. אם זרקו אבן ולא פגע, או שרק פגע בשמשה והתנפצה, ספרדי צריך לברך ללא שם ומלכות, ואשכנזי חייב לברך בשם ומלכות. אבל באותו מקום שנזרקה עליו אבן, אם רק נגעה ברכב ותו לא, ה' עשה לו נס ולא מצריך שום ברכה. אבל אם פגעה האבן בשמשה, אם יכול במקום שפגעה בו האבן לעצור ולברך ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה" הוא הטוב ביותר. אבל אם הוא פוחד שמא יזרקו עליו עוד אבן, אין הוא יכול לברך ממרחק על הס שנעשה לו, אלא בפעם אחרת כשעבור שוב באותו מקום יברך עם שם ומלכות. וכיון שבירך פעם אחת סגי בהכי, ויוכל לברך פעם בחודש בלי שם ומלכות. ואם נוסע פעם ביותר מחודש, יצטרך לברך בכל פעם שעובר שם מחדש בשם ומלכות.

יהי רצון שה' יעשה לנו נסים ונפלאות ויהפך את דעתם ויבלבל את מחשבותם ולא תעשינה ידיהם תושיה, ושחרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה כן יהי רצון ועם ישראל יצל. (הקהל עונים אמן).

בעניין סדר הלימוד לבעלי תשובה

שאלת המאזין (הרב שמעון ועקנין ראש מוסדות יחד שבטי ישראל):

ערב טוב לכבוד הרב (-ערב טוב ומבורך [הרב]). השאלה שלנו מבית המדרש יחד שבטי ישראל. מהי דרך הלימוד של אברך בעל תשובה בתחילת דרכו הטובה ביותר, האם יש לימוד גמרא רוב היום, או חצי יום גמרא חצי יום הלכה, או אולי אחרת. האם נלמד עם תוספות או בלי תוספות, עם רש"י או בלי רש"י. תודה רבה לכבוד הרב.

תשובת הרב:

קודם כל, יהי רצון שירבו בעלי תשובה ויהי רצון לא יגיעו למצב שיהיו בעלי תשובה אלא יהיו קדושים וטהורים מקטנותם. אבל לצערנו יש יצר הרע, וברוך ה' שיש בעלי תשובה. אם רוצים לדעת איך לומדים, יש לעיין בספר מעלות לשלמה. בסופו של הספר, כשהיו בירושלים ארבע עשרה ישיבות ובכל ישיבה וישיבה היתה שיטה אחרת של לימוד. היתה ישיבה ששיטתם היתה לימוד משניות, ואחר כך לומדים גמרא, ואחר כך לומדים

